

Idrottens logiker:

En kritisk granskning av den svenska idrottsforskningens Bourdieu-inspirerade logikteori

Jonny Hjelm

Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet

Publicerad på Internet, www.idrottsforum.org/hjelm140828.html, (ISSN 1652–7224),
2014–08–28

Copyright © Jonny Hjelm 2014. All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the author.

År 2008 inledde Jonny Hjelm ett forskningsprojekt om den så kallade tävlingsidrotten i syfte att undersöka och analysera dess status och ställning inom svensk akademisk idrottsforskning under perioden 1965–2005. Den akademiska kritiken mot tävlingsidrotten har stundtals varit hård, och den har inte sällan bottnat i en skepsis mot det meritokratiska ideal som korar och hyllar vinnare i olika sammanhang. Hjelms empiriska material i studien utgörs till största delen av publicerade avhandlingar och andra texter där idrotten är föremål för forskning, och kanske framför allt avseende skolämnet idrott och hälsa och den idrottspedagogiska forskning och utveckling som bedrivits främst i anslutning till idrottsläroarbildningen.

Projektet har avrapporterats i ett flertal artiklar. På idrottsforum.org publicerades ”Den brutala tävlingsidrotten’: Svensk idrottsforskning om konkurrens och gemenskap inom idrotten” i december 2010, där Hjelm undersöker synen på tävlingsidrott i ett antal idrottsvetenskapliga avhandlingar från 70- och 80-talen. I december 2011 publicerades ”Historikerna och ’Tävlingsidrotten’” i Svenska idrottshistoriska föreningens årsskrift *Idrott, historia & samhälle*, där fokus ligger på idrottshistorikers relation till begreppet och företeelsen tävlingsidrott. I januari 2012 publicerade idrottsforum.org en tredje artikel, ”Idrott på lek och allvar”, vari Jonny Hjelm med kritisk blick granskar det som kritikerna av tävlingsidrotten vill sätta i dess ställe, nämligen leken och spontanidrotten. Och nu publiceras så den sista rapporten från projektet, där författaren tar hjälp av Pierre Bourdieu för att förstå hur en av de främsta tävlingsidrottskritikerna, Lars-Magnus Engström, tillämpat ett Bourdieu-inspirerat logikbegrepp för att utveckla en teori om idrotten. Engströms tankar har fått stort genomslag inom svensk humanvetenskaplig idrottsforskning.

Under hösten utkommer de fyra nämnda artiklarna i bokform, med en nyskriven inledning och konkluderande kommentarer.

1. Inledning

För tjuugo-trettio år sedan användes begreppet logik knappast alls inom svensk idrottsvetenskaplig forskning.¹ Idag är det annorlunda. Logikbegreppet, och särskilt tillsammans med substantivet ”tävling” – tävlingslogik – tillskrivs ett betydande värde vid analyser av hur och varför människor idrottar eller inte idrottar. Det används i såväl studentuppsatser, forskningsrapporter som statens offentliga (idrotts-)utredningar.² Våren 2013 hävdade exempelvis idrottsforskare i en uppföljning av den svenska statens stöd till idrotten att de ungas val att fortsätta eller sluta med föreningsidrott var starkt kopplad till ”tävlingslogiken”.³ Några månader senare kom ännu en idrottsvetenskaplig rapport som tog upp tävlingslogiken, Riksidrottsförbundets rapport *Unga i och om framtidens idrottsorganisering*. Här beskrivs och analyseras gymnasieungdomars idrottande med utgångspunkt i ”styrande/dominerande” logiker som tävlingslogik respektive prestationslogik men också mer preciserade logiker, så kallade motivationslogiker såsom sammanhållningslogik, glädjelogik, hälsologik och tävlingslogik. Utöver dessa används i texten logikbegrepp som utseendelogik och kamratskapslogik, för att nämna några. Även i denna rapport anses tävlingslogiken viktig för hur ungdomar upplever föreningsidrotten.⁴

En av dem som konsekvent fört fram logikbegreppet är pedagogen Lars-Magnus Engström. Det görs bland annat i böckerna *Idrott som social markör* (1999) och *Smak för motion* (2010), hädanefter för enkelhetens skull förkortade till ISSM (1999) respektive SFM (2010). I ISSM (1999) finns sju idrottsliga logiker vilket senare, i boken från 2010, utökats till tretton; tre huvudlogiker och tio underlogiker.⁵ De beskrivs som ”analysinstrument” och

- 1 Ett stort tack till alla som läst och kommenterat texten när den förelåg som manuskript: deltagarna i högre seminariet i historia, Umeå universitet, särskilt kommentatorerna Kjell Jonsson och Kristina Ledman; deltagarna i umeåpedagogernas ”idrottsmöte” (seminarium), särskilt Josef Fahlén; Donald Broady, Ingvar Johansson, Anna Larsson och Maria Rönnlund.
- 2 I den senaste idrottsutredningen *Föreningsfostran och tävlingsfostran* (SOU 2008:59) beskrivs idrotten som ”ett avgränsat socialt fält, identifierbart genom sin egen verksamhetslogik” (s 190). Med utgångspunkt i det idealtypiskt konstruerade begreppsparat föreningsfostran och tävlingsfostran, och forskning på området, diskuterar sociologen Tomas Peterson föreningsidrottens olika uppdrag. Peterson riktar bland annat kritik mot det genomslag som ”tävlingslogik”, ”resultatlogik” och ”rangordningslogik” har då dessa logiker enligt honom bidrar till en idrottslig utslagning bland barn och ungdomar. Tomas Peterson, *Föreningsfostran och tävlingsfostran*, SOU 2008:59. Se särskilt kapitel sex och sju. Studentuppsatser, se exempelvis: Anders Gudmundsson och Johan Mårtensson, ”Idrott och hälsa – En faktor vid val av fysisk aktivitet?”, examensarbete Idrottsvetenskapliga programmet, Malmö högskola 2010; Simon Wall, ”Killarna gör och tjejerna kan i alla fall försöka – en studie om lärande, betyg och bedömning i idrott och hälsa”, uppsats, avancerad nivå, Gymnastik och idrottshögskolan, Stockholm 2010; Carolina Arnesson, ”Måste jag tävla på idrotten i skolan?”, uppsats, grundnivå, 15 hp, Gymnastik- och idrottshögskolan, Stockholm 2011.
- 3 Med anledning av CIF-rapporten (Norberg, Johan R, *Statens stöd till idrotten: Uppföljning 2012*, Stockholm: Centrum för idrottsvetenskap, Stockholm 2013) förklarades i *Dagens Nyheter* att ”de unga lämnar idrotten” och i *IdrottensAffärer.se* kallades den för en ”larmrapport”. Bakgrunden var uppgifter om att antalet deltagartillfällen inom föreningsidrotten minskat sedan 2004. CIF:s utredare Johan R Norberg förklarade i *Dagens Nyheter*: ”Vi ser att idrotten gör väldigt mycket, men det man gör är enligt den traditionella tävlingslogiken. Man är bra på att få de som trivs att trivas bättre, men det är inte dessa ungdomar som slutar.” För utförligare beskrivning av innehåll samt synpunkter, se Jonny Hjelm, ”[Statens stöd till idrotten 2012](http://www.idrottsforum.org)”, www.idrottsforum.org, 2013-09-11.
- 4 Tävlingslogik kunde alltså uppträda både som styrande/dominerande logik och som motivationslogik. Susanna Hedenborg och Joakim Glaser, *Unga i och om framtidens idrottsorganisering*, FoU-rapport 2013:2, Riksidrottsförbundet, Stockholm.
- 5 I *Idrott som social markör* beskrivs det som sju ”praktiker”, men i texten används praktik tillsammans med logik och princip på ett inte entydigt sätt. Enligt min mening, vilket ska beläggas senare i denna text, är det rimligt att beskriva Engströms praktiker 1999 som logiker (att Engström 2010 ersatt praktik

”arbetsverktyg” för att ”bättre kunna förstå olika individers smak för utövande av, eller avståndstagande från, skilda former av kroppsövningslogiker”.⁶ De utgör sammantaget enligt Engström en teori/teoretisk modell.⁷

Engströms idrottslogikteori fokuserar människors idrottande i ett livsloppsperspektiv. Det är en tematik som sedan 1970-talet intresserat honom. Då var utgångspunkten socialisationsteorier av olika slag, senare blev det den franske utbildnings- och kultursociologen Pierre Bourdieus habitusbegrepp. Individers ”smak” för fysisk aktivitet blir, som Engström skriver 2010, ”beroende av hur vederbörandes habitus är relaterad till den aktuella kroppsövningskulturen”.⁸ Val av deltagande och involvering i olika kroppsövningskulturer, men även idrotter i en insnävad mening, handlar ytterst om val av logiker.⁹ I ISSM (1999) hävdas att det ”inte sällan” är en enda logik som dominerar en individs idrottsliga preferenser hela livet.¹⁰ Mot denna bakgrund blir givetvis habitusgörandet under ungdomsåren utomordentligt viktig, och inte minst den som äger rum inom den omfattande och föreningsorganiserade barn- och ungdomsidrotten. Engströms resultat har, som det understryks, ”pedagogiska konsekvenser”.¹¹

Engströms analys av kroppsövningskulturen och ambition att teoretiskt förnya idrottsforskningen tar i ISSM (1999) utgångspunkt i Bourdieus ”teoretiska referensram och begreppsapparat”, men också i Bourdieus analyser av konsumtionens sociala distinktionsvärden och hur konsumtionsmönstren är ett uttryck för livsstilsval.¹² I SFM (2010) formuleras den teoretiska inspirationskällan på liknande sätt men med extra betoning på ”Bourdies resonemang om ’praktikens logiker’” med hänvisning till hans bok *The Logic of Practice* (en referens som saknas i ISSM (1999)).¹³

2. Syfte och disposition

I denna artikel granskas Engströms idrottslogikteori, motiverat av det genomslag den fått inom delar av svensk humanvetenskaplig idrottsforskning och i många idrotts-/hälsorelaterade utbildningar på högskole-/universitetsnivå.¹⁴ Artikens fokus ligger på Engströms teori, *inte* på hur forskare i hans efterföljd använt den, eller hur den behandlas i utbildningssam-

med logik motiveras också, i en not på s 50, i huvudsak med pedagogiska läsförståelseargument). Prefixet ”under” (-logiker) används inte av Engström, däremot huvudlogiker (men inte konsekvent då dessa också kallas ”centrala logiker”). Underlogiker undviks förmodligen av det skälet att han inte vill understödja ett tänkande där vissa logiker ses som under- eller sidordnade andra (se resonemang s 49). Hans presentation av idrottslogikteorins tre ”centrala logiker”/”huvudlogiker” och tillhörande logiker, där de senare beskrivs som avgränsande/insnävade varianter av huvudlogikerna, gör det rimligt att beskriva dem som huvudlogiker respektive underlogiker (se senare avsnitt i denna text). Frågan försvåras av att Engström inte närmare diskuterar relationen mellan huvudlogiker och de övriga.

6 Engström 2010, s 49.

7 Engström 2010, s 47 och 49. Se även Engström 1999, s 103.

8 Engström 2010, s 76.

9 Se t ex Engström 2010, s 41. Som senare visas rör det sig dock inte om helt medvetna val.

10 Engström använder begreppet ”praktik”. Se not 5 ovan, och argumentering senare i artikeln, för varför jag här ersatt praktik med logik.

11 Engström 1999, s 8.

12 Engström 1999, s 43.

13 Engström 2010, s 41.

14 Begreppet ”humanvetenskaplig/humanvetenskap” hämtas från agrar-/ekonomhistorikern Janken Myrdals *Spelets regler i vetenskapens hantverk*, Stockholm 2009.

manhang. Här finns nämligen betydande variationer. En del forskare använder teorin i sin helhet, eller något modifierad, medan andra refererar den och ser den som en vetenskapligt relevant idrottslig typologi.¹⁵ Idrottslogikteorins plats i idrotts-/hälsorelaterad undervisning är givetvis svårbedömd, och skulle kräva en egen studie. Men en enkel sökning på Internet visar att Engströms *Smak för motion* finns på många litteraturlistor (det är rimligt att tänka sig att detsamma tidigare gällde *Idrott som social markör*)¹⁶ vilket också bör bidra till att studenter – när de ska skriva uppsatser/examensarbeten – väljer att använda Engströms ”teori om idrottens praktiker och logiker”.¹⁷ På detta sätt bidrar *Smak för motion/Idrott som social markör*, och dess idrottslogikteori, till att påverka tänkandet hos många framtida lärare i idrott och hälsa och anställda på ”idrottens arbetsmarknad”; idrottsföreningar, idrottsföretag och offentliga förvaltningar med idrottsverksamhet.¹⁸

Engström avled vintern 2014 efter en lång karriär som idrottsforskare. Han var under decennier en av de absolut viktigaste och mest tongivande idrottsforskarna i Sverige och en nyckelperson i uppbyggnaden av den humanvetenskapliga idrottsforskningen.¹⁹ Engström

15 Till den förstnämnda kategorin hänförs exempelvis Bengt Larsson, *Ungdomarna och idrotten. Tonåringars idrottande i fyra skilda miljöer*, Stockholm 2008; Karin Redelius, *Ledarna och barnidrotten. Idrottsledarnas syn på idrott, barn och fostran*, Stockholm 2002; Håkan Larsson, Birgitta Fagrell, Susanne Johansson, Suzanne Lundvall, Jane Meckbach & Karin Redelius, *Jämställda villkor i idrott och hälsa – med fokus på flickors och pojkers måluppfyllelse*, internrapport till Skolverket, Stockholm 2010 och till den andra kategorin exempelvis Hedenborg och Glaser 2013; Krister Hertting, *Den sköra föreningen mellan tävling och medmännisklighet. Om ledarskap och lärprocesser i barnfotbollen*; Mikael Londos, *Spelet på fältet. Relationen mellan ämnet idrott och hälsa i gymnasieskolan och idrott på fritid*, Malmö 2010. Med två undantag är böckerna ovan doktorsavhandlingar. Huruvida den ökade förekomsten av begreppet logik inom idrottsforskningen också är ett uttryck för en mer allmän popularitetstrend för logikbegreppet inom humanvetenskaperna, håller jag för öppet – eller snarare sannolikt – men är inget som behandlas i denna artikel.

16 Noterbart är här att Engström i förordet till SFM 2010 skriver att den ”som till äventyrs har kvar den förra boken kan därför [pga den nya uppföljningsstudien och författarens nya tankar om logikerna] lägga undan den och istället läsa den föreliggande, som fullt ut ersätter den tidigare”, (det vill säga ISSM 1999), en formulering som verkar direkt riktad till lärare som sätter ihop kurslitteraturlistor. Engström 2010, s 5.

Engström 2010 finns exempelvis på litteraturlistor (särskilt idrottsvetenskapliga program) vid Umeå Universitet, Malmö högskola, Linköpings universitet, Gävle högskola, Örebro universitet och GIH. Muntliga uppgifter inhämtade i samtal med en utbildare på området bekräftar mitt intryck att Engström 2010 är en viktig bok på många idrotts-/hälsorelaterade utbildningar. Muntlig kommunikation Per Sundberg, adjunkt, Institutionen för hälsovetenskap och medicin, Örebro universitet (2014-05-26). Enskilda studenter har också i samtal med mig beskrivit hur man ”lärt sig boken utantill” (Engström 2010 alltså) – en överdrift givetvis – men ändå, och trots dess anekdotiska informationskaraktär, en indikation på bokens självklara plats och höga status. En av dessa studenter, som läst denna text när den förelåg som manuskript, skriver i en kommentar till mig: ”Du tar upp mycket saker som jag inte reflekterat över tidigare då vi (min klass) blivit väldigt itutade i att Engströms bok är ’det rätta’”, SMS, daterat 27/4 2014, avsändare Ida Åberg-Zingmark, student på Idrottsvetenskapliga programmet, Umeå universitet.

17 Citatet från (uppsatsförfattare) Arnesson 2011, förordet. Arnesson skriver några sidor längre fram: ”Jag har under min utbildning till att bli lärare i Idrott och hälsa för år f-6 lärt känna begrepp som *Tävling och Rangordning, Lek och Rekreation, Natur och Friluftsliv* osv. vilka alla av idrottsforskaren Lars-Magnus Engström (2002) benämns ’praktiker’. Jag intresserar mig speciellt för logiken *tävling och rangordning* i den här studien och ska försöka skilja ut det specifika för den.” Arnesson, 2011, s 1.

18 Joakim Åkesson, *Idrottens akademisering. Idrottsvetenskaplig kunskap inom forskning, utbildning och på arbetsmarknaden*, Malmö 2014, se särskilt del 3.

19 Den humanvetenskapliga idrottsforskningen fick från och med 1970-talet successivt en allt fastare organisatorisk grund. Ett steg togs 1970 då Idrottens forskningsråd (IFR) inrättades, senare ombildat (1992) till Centrum för idrottsforskning (CIF). Engström anställdes av IFR 1977 som en av två vetenskapliga experter. Den andre var Arthur Forsberg (med ansvar för den forskning som inte rörde det humanvetenskapliga området, som var Engström ansvarsområde). Idrottsvetaren Joakim Åkesson, som studerat den humanvetenskapliga idrottsforskningens utveckling, skriver: ”De två forskarna har haft åtskilligt infly-

var i sin forskning empiriskt orienterad men hade också en ambition att bidra till teoriutvecklingen. Jag tror det är i detta ljus som idrottslogikteorin ska ses; som ett uttryck för en strävan att utveckla begrepp och teorier inom idrottsforskningen. Han förväntade sig att den skulle "bli föremål för diskussioner, som förhoppningsvis kommer att leda till en utveckling av de teoretiska grundvalarna och slutsatserna".²⁰ Mig veterligen har idrottslogikteorin dock inte varit föremål för inomvetenskaplig diskussion på ett sätt som satt avtryck i skrift (vare sig efter ISSM 1999 eller SFM 2010). Det är synd, men också lite märkligt mot bakgrund av Engströms position och teorins förklaringskraftsanspråk.²¹ Kritisk granskning och diskussion är, som ekonomhistorikern Ylva Hasselberg nyligen framhållit, en livsnerv inom vetenskapen. "Forskare ska vara skeptiska, de ska ha förmåga att ifrågasätta."²² De ska även, i sin uppgift som utbildare, understödja och stimulera ett kritiskt förhållningssätt hos studenter, även gentemot sådant som rör utbildningsinnehållet (metoder, teorier och vetenskapliga försanthållanden av olika slag).²³

Mitt syfte är alltså att granska idrottslogikteorin och hur dess olika delar hänger samman och om dess logikbaserade förklaringar rörande människors fysiska aktivitetsval är vetenskapligt övertygande. Jag uppmärksammar Engströms tolkning och användande av Bourdieus begrepp. Artikeln inleds med ett avsnitt om Bourdieus nyckelbegrepp och idrottsvetenskapliga texter. Idrott var nämligen en av de kulturella företeelser som intresserade denne mångsidige sociolog. Därefter presenteras Engströms idrottslogikteori och hur den används vid analysen av människors idrottande vilket följs av en sammanhållen kritisk granskning av idrottslogikteorin. Artikeln avslutas med en presentation av ett utkast till hur en relativt enkel idrottslogikteori skulle kunna se ut.

tande på idrottens forskningsfält de senaste 30 åren: Forsberg som föreståndare för CIF och Engström som pedagog. Engström blev professor i beteendevetenskap 1983, och blev därmed landets första samhällsvetenskapligt inriktade 'idrottsprofessor.'" Joakim Åkesson, *Idrottens akademisering: Kunskapsproduktion och kunskapsförmedling inom idrottsforskning och högre idrottsutbildning 1970-2007*, Örebro 2010, s 34. För en mer utförlig beskrivning av den humanvetenskapliga idrottsforskningen i Sverige hänvisas i denna artikel till Åkesson 2010. I slutfasen av arbetet med denna artikel kom Åkessons doktorsavhandling *Idrottens akademisering. Idrottsvetenskaplig kunskap inom forskning, utbildning och på arbetsmarknaden*, Malmö 2014. Doktorsavhandlingen är en fortsättning på licentiatavhandlingen. Den viktigaste skillnaden innehållsligt mellan dessa är att doktorsavhandlingen innehåller en ny, tredje delstudie om idrotten som arbetsmarknad. Då detta utvecklingsspår i Åkessons forskning inte direkt berör mitt ämne i denna text refererar och hänvisar jag ensidigt till Åkesson 2010.

20 Engström 2010, s 50.

21 Idrottslogikteorin är exempelvis universell till sin karaktär och bör kunna tillämpas på empiri från såväl Sverige, Grekland som Indien, för att nämna några exempel på länder.

22 Ylva Hasselberg, *Vetenskap som arbete. Normer och arbetsorganisation i den kommodifierade vetenskapen*, Uppsala 2012, s 245 ff. Citatet från s 253. Hasselbergs ståndpunkt utgår från de så kallade CUDOS normerna som 1938 formulerades och fördes fram av den amerikanske samhällsvetaren Robert Merton. Se Hasselberg 2012, s 26 ff.

23 Högskoleförordningen (1993:100), 6 kap. Utbildningen. Bilaga 2. 4. Examinationsbeskrivningar.

3. Bourdieu om idrott

Makt och kapitalarter

Maktrelationer är en återkommande tematik i Bourdieus forskning.²⁴ Det rör sig om komplexa analyser av hur olika kapitalarter samspelar och bidrar till att skapa, upprätthålla och reproducera ett samhälle med ”dominerande” och ”dominerade”.²⁵ Bourdieu erkänner de ekonomiska tillgångarnas stora betydelse för ojämlika makt- och exploateringsrelationer,²⁶ men menar att kulturellt, socialt och symboliskt kapital förbisetts.²⁷ Med symboliskt kapital menas alla tillgångar – pengar på banken, fysisk styrka, doktorsexamina, etc – som i relevanta sociala sammanhang anses vara värdefulla; som har en symbolisk effekt.²⁸ Det relationella perspektivet är viktigt. Bourdieus huvudintresse ägnas de föränderliga relationerna mellan olika kapitalarter då detta ger avgörande information om relationerna mellan de grupper som besitter olika kapitalarter. Han avvisar kategoriskt substantialismen, det vill säga, att förståelse och värde hos ett ting eller en social företeelse ska sökas i dess inneboende egenskaper som de framträder och uppfattas på ett empiriskt, vardagligt sundaförnuftet-plan.²⁹

Symboliskt grundade värdehierarkier finns enligt Bourdieu på ett stort antal samhällsområden. Han ställer sig uppgiften att i sin forskning demaskera dessa och därmed också bidra

-
- 24 Min beskrivning av Bourdieus begrepp och centrala tankegångar baseras på en läsning av några av hans böcker (en del bestående av ett urval av föredrag/artiklar och avsnitt ur mer omfattande Bourdieutexter), i första hand följande: *Reproduktionen: bidrag till en teori om utbildningssystemet*, Lund 2008; *Distinction. A social Critique of the Judgement of Taste*, London/New York 1984; *Homo Academicus*, Stockholm 1996; *The Logic of Practice*, Oxford 1990; *Praktiskt förnuft. Bidrag till en handlingsteori*, Göteborg 1994; *Kultur och kritik. Anföranden av Pierre Bourdieu*, Göteborg 1992; *Kultursociologiska texter*, Stockholm 1991; *Science of Science and Reflexivity*, Chicago 2004. Vid sidan av dessa har även Donald Broadys avhandling varit en värdefull tillgång för en förståelse av Bourdieus begrepp och hur dessa utvecklats över tid; Donald Broady, *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*, Stockholm 1990.
- 25 Bourdieu undviker ofta traditionella marxistiska begrepp som överklass/arbetarklass. Han använder istället vanligen de ”dominerande”, ”dominerade”, ”privilegierade” och liknande. Begreppen är sällan mer precisa än så, vilket sannolikt beror på Bourdieus fokus på horisontella relationer och sociala rum. Ett undantag utgör här *Reproduktionen: bidrag till en teori om utbildningssystemet*, där klassretoriken är ett framträdande inslag, vilket sannolikt är ett uttryck för tidsandan och konkurrensen med andra samtida marxistiska teoretiker (t ex Althusser).
- 26 Om det, som i Frankrike, och många andra västeuropeiska länder, är ekonomiskt kapital som är viktigast eller inte, är ytterst en empirisk fråga, inte teoretisk. Se exempelvis Broadys (1990) kommentar kring detta, s 214 ff.
- 27 Bourdieus intresse för symboliskt kapital är till viss del ett uttryck för hans kritik av marxisters/historiematerialisters ensidiga fokus på ekonomiskt kapital, ”basen” i bas-överbyggnadsmetaforen, vid analyser av samhällslig ojämlikhet och vid politiska handlingsrekommendationer. Han är även kritisk mot positivistiska samhällsvetare som tror sig kunna studera klassmotsättningar och social rörlighet via korrelationer mellan kvantitativa variabler för socioekonomisk ställning, löner, utbildningsnivå etc.
- 28 Det rör sig om grupperns trosföreställningar, om vad som igenkänns som värdefullt visavi andra grupperns trosföreställningar.
- 29 En tavlans marknadsvärde kan exempelvis inte utgå från en analys av dess hantverksmässiga kvaliteter då dess värde är ett resultat av en kamp, en konkurrens, mellan agenter på det konstnärliga fältet om hur olika konstnärers konstverk, men också konstinriktningar, ”skolor”, etc, ska uttolkas och värderas. Två närmast identiska tavlor med abstrakta, nonfigurativa motiv, där en är målad och signerad av en känd konstnär och en av en helt okänd konstnär, betingar mycket olika ekonomiska värden. Den sistnämnda tavlan kanske inte ens är säljbar. För den ovane betraktaren framstår värdeskillnaden och konstnärssignaturens betydelse som obegriplig, mystisk. För konstnärerna däremot är värdeskillnaden självklar, närmast naturgiven. Det konstnärliga fältet var ett av de fält Bourdieu utforskade.

till att underminera den dominerande klassens, som det stundom uppfattas, gudagivna samhällsposition. Ett särskilt intresse ägnas samhällseliter med stort kulturellt kapital och hur dessa försöker konvertera kulturellt kapital till ekonomiskt kapital.³⁰

Klasssamhället är hos Bourdieu det sociala rummet i sin totalitet, den vertikala sociala differentiering som i Frankrike, och många andra länder i den industrialiserade delen av världen, har sin grund i en ojämlig fördelning av totalkapitalet.³¹ Med rumsbegreppet betonas att klass i första hand är rumsliga relationer och av och genom praktiker upplevd intresse- och handlingsgemenskap hos tänkande och handlande agenter.³²

Symboliskt kapital uppträder överallt. Varje slags tillgång har verkan som symboliskt kapital i den mån den i relevanta sociala sammanhang blir erkänd som värdefull. En av de viktigaste är som tidigare nämnts ekonomiskt kapital som kan vara banktillgodohavanden och kunskap om finansvärldens funktionssätt. Två andra kapitalarter av stor betydelse är socialt kapital och kulturellt kapital.³³ Kulturellt kapital är hos Bourdieu oftast synonymt med ”finkulturellt” innehav och kompetens.³⁴

Många av Bourdieus studier av det franska samhället rör eliter och hur de med olika kapitalkonverteringsstrategier och praktiker lyckas generationssäkra, reproducera, samhällslegitimerad hegemoni. I de utbildningssociologiska studierna visas exempelvis hur det förment meritokratiska utbildningsväsendet systematiskt gynnar individer från över- och medelklassen. Detta gäller särskilt den överklassfraktion som har stort kulturellt kapital (och jämförelsevis mindre ekonomiskt kapital), överklassens undre skikt och de som finns inom medelklasserna.³⁵

30 Bourdieus texter har ofta en kritisk udd mot samhällseliternas trosuppfattningar som gör anspråk på att vara något annat – hyperrationella ”sakliga” påstående om verkligheten – och kvalitativt annorlunda de som behärskar de folkliga sinnena.

31 Med totalkapital avses den sammantagna mängden ekonomiskt och kulturellt kapital, och i viss mån även socialt kapital.

32 Bourdieu 1995, s 45. Hans syn på klass gör han lägger sig nära historikern E P Thompson, individuella agenters upplevelse av social gemenskap, som klass för sig, klass som kollektiv aktivitet.

33 Med socialt kapital menas exempelvis inflytelserika vänskapsrelationer och släktskap.

34 Med ”finkulturellt” avses här det som kulturforskaren Johan Fornäs benämnt den estetiska kulturbegreppstraditionen (Johan Fornäs, *Kultur*, Stockholm 2012). Utöver dessa finns mer kulturspecifika kapitalarter som utbildningskapital (akademiska examina), vetenskapligt kapital (inomvetenskapliga högsta-utbildningsprogram/utmärkelser) och intellektuellt kapital (intellektuellt anseende).

Att ekonomiskt, socialt och kulturellt kapital räknas upp på detta sätt ska inte tolkas som att det rör sig om jämställda storheter. Det ekonomiska kapitalet är exempelvis av mer beständig karaktär – kan överföras mellan generationer som arv – medan socialt kapital är mer personbunden, av labilt slag, och kan inte överföras från en generation till en annan på samma sätt som materiella tillgångar. Det här gäller även i viss mån kulturellt kapital då sådant som utbildningsexamina och kulturspecifik kompetens (”konstkännare”) måste förvärfvas (inte sällan förenat med investeringar av olika slag, exempelvis tid och pengar).

35 Inom medelklasserna kan barn till lärare exempelvis, med relativt svagt ekonomiskt kapital men med ett betydande kulturellt kapital, via högre utbildningsexamina (utbildningskapital) erhålla tjänster med höga löner (ekonomiskt kapital). Den person som vuxit upp i en miljö där samtal om litteratur, konst och samhälle hört till vardagen, och där vett och etikett till bords tillägnats utan närmare reflektion, hade enligt Bourdieu en habitus som harmoniserade med de krav som ställdes inom högre utbildning i Frankrike och högre tjänstebefattningar. Det kulturella kapitalet har sålunda via utbildningskapital konverterats till ekonomiskt kapital. Kapitalbasen har därmed också breddats. En viktig tematik hos Bourdieu är att kapital föder kapital och att detta i första hand gäller de dominerande, inte de dominerade på grund av deras lägre totalkapitalvolym och mindre dynamiska kapitalstruktur.

Habitus och fält

Möjligheten att göra sociala uppåtstigande karriärer, och kapitalkonverteringar, kopplas till agenternas förkroppsligade kapital, av Bourdieu kallat *habitus*. Det rör sig om djupt lagrade dispositioner som individer bär med sig från sitt sociala ursprung och som sedan under livets lopp kan förändras, men dessa förändringar tar tid och går trögt.³⁶ Habitus fungerar som en smak- och kompetensmässig inre kompass och kan vara en värdefull tillgång i det sociala livet.³⁷ Habitus liknas vid ett möjlighetsgenererande ”praktiskt sinne”, vilket förtydligas med ett exempel från idrotten: ”*Habitus* utgör detta slags praktiska sinne för vad som bör göras i en given situation – det som man inom idrotten brukar kalla ’bollsinne’ eller ’speluppfattning’, dvs att man har förmåga att uppfatta latent möjligheter som finns i det pågående spelet.”³⁸ Av detta följer också att ens *habitus* kan vara en tillgång på ett fält men inte på ett annat.

Samtidigt betonas att *habitus*, som ett generativt, förkroppsligat handlingsschema, kan ge individer en (i huvudsak oreflekterad) förståelse och känsla för skilda sociala rums praktiker och de system av särskiljande tecken som omgärdar dessa. För att fortsätta idrottsanalogin: idrottens visuella kroppslighet kan ge ett *habitus* som fungerar som en tillgång, ett idrottskapital, på olika idrottsliga delfält. Bollsinne och speluppfattning förvärvat genom många års fotbollsspelande kan ge ett *habitus* som fungerar som en tillgång också i andra idrotter, i detta fall i synnerhet lagbollidrotter, däremot knappast i samma utsträckning i exempelvis idrotter som simning och orientering. Åsyftat idrottskapital kan också, om man exempelvis heter Zlatan Ibrahimovic, utgöra ett idrottsfältöverskridande symboliskt kapital.

Habitus är som framgått individuellt men uppträder också kollektivt, som exempelvis klass*habitus*, vilket gör *habitus* till en betydande samhälllig kraft. Likartade sociala ursprung ger liknande *habitus*, vilket gör att livsbanorna över tid tenderar att resultera i socialt närliggande positioner. Sambandet mellan sociala positioner och innehavarnas dispositioner är starkt, men inte fullständigt, då varje agents *habitus* är unikt och varje fält, och inträdet på detta, representerar ett möjlighetsrum. Det är också detta som förklarar inte bara individuella avvikelser utan också historisk förändring. Agenterna är alltså inte strukturellt predestinerade att agera på ett visst sätt.

De olika kapitalarternas symboliska värde varierar beroende på vilket socialt fält det handlar om.³⁹ Ett socialt fält existerar när en grupp människor och institutioner strider om något gemensamt och högt värderat; det har sin egen fältspecifika logik. Det ska vidare vara autonomt, i betydelsen ha egna principer och värdehierarkier för vad som är bra respektive dåligt (autonomin ska dock förstås som relativ).⁴⁰ Fältet är ett system av relationella positioner, grovt sett av dominerande respektive dominerade agenter. De mest åtråvärda positionerna är de som ger makt att på ett avgörande sätt påverka ett fälts normer och värdehierarkier. Ju närmare agenterna är varandra på fältet, som sociala klusterbildningar,

36 Habitus sociala karaktär, att det har ett ”socialt ursprung”, är självklart för Bourdieu och förklaras därför inte alltid explicit när han redogör för *habitus*.

37 Det yttrar sig exempelvis som en intuitiv förståelse av hur man, om ”man” är kvinna, ska undvika att ta stor plats i det offentliga rummet, inte gå rakt över torget med självsäker kroppshållning etc.

38 Bourdieu 1995, s 37-38.

39 En svensk mästare i ishockey har ett betydande symboliskt kapital inom det idrottsliga fältet (och i skrivande stund särskilt i Skellefteå), men knappast inom det (fin-) kulturella fältet.

40 Ett fält med absolut, hundraprocentig, autonomi skulle ju innebära att det existerade i ett socialt vakuum.

desto större chans att de också upplever sig höra ihop, och kanske även agerar gemensamt (på ett medvetet, strategiskt sätt).⁴¹

De flesta av Bourdieus studier av fält handlar om fält i betydelsen produktionsfält. Med det avses fält för specifik produktion där producenterna, agenterna, primärt är orienterade gentemot varandra. En tidnings litteraturrecensent finner exempelvis andra recensenters åsikter mycket viktiga (viktigare än läsarnas), och en liknande kollegial intressefokusering finns inom det vetenskapliga fältet. Men även producenternas interaktion med den breda publiken, konsumenterna i en eller annan mening, påverkar fältets produktionsprocess.

Idrottsfältet

Enligt Bourdieu bör den moderna idrotten betraktas som ett specifikt fält. Idrottsfältet har, precis som andra fält, en särskild logik. Här finns vidare ett stort antal praktiker, knutna till idrottsgrenar, ”sporter” etc.⁴² Idrottsfältet behandlas i två artiklar från åren kring 1980.⁴³ I den ena skissas på ett förslag till ”program för idrottsociologi” och i den andra behandlas huvuddragen i den moderna idrottens historia och hur den idag ska förstås utifrån ett kritiskt, samhällsvetenskapligt perspektiv. Idrotten spelar också roll i det syntetiska arbetet *Distinction* (publicerad på franska 1979) som innehåller en omfattande kartläggning och analys av franska konsumtionsmönster och livsstilar.⁴⁴ *Distinctions* huvudsyfte är att visa hur praktiker som bokläsande, middagsvanor och klädinköp – men också idrottande och friluftsliv i stort – har distinktionsvärden och att dessa fungerar socialt differentierande. Centralt är tanken att smak för något samtidigt innebär avsmak för något annat, smaken är relationellt grundad. De ”priviligierades” smak för golf och segling är alltså samtidigt avsmak för de ”folkliga” klassernas brottning och rugby. Det handlar delvis om omedvetna, sociala differentieringsmekanismer där habitus spelar en avgörande roll.⁴⁵ Men det kan också, särskilt hos den identitetsreflexiva medelklassen,⁴⁶ röra sig om mycket medvetna val av praktiker med syftet att distansera sig från individer/grupper.

Bourdies analyser och resultatredovisning kretsar kring det sociala rummets positioner (klassanalys baserat på yrke, inkomst, förmögenhet, etc) och hur dessa samvarierar med ”rummet av livsstilar”, som konsumtionsfält.⁴⁷ Till det sociala rummets dominerande posi-

41 Forskarens uppgift är att beskriva och analysera de tillgångar (kapitalarter) som är knutna till olika positioner och de typer av strategier som används, och även fältets relationer till andra närliggande fält, samt delfält. Bourdieu och hans medarbetare studerade ett stort antal fält, bland annat de litterära, konstnärliga, religiösa och de intellektuella fälten.

42 Ibland skrivs ”idrottsfältet” med citattecken, vars avsikt förmodligen är att signalera att det är oklart i vilken mån området besitter en tillräcklig autonomi för att kunna analyseras som ett fält i Bourdieus mening.

43 Pierre Bourdieu, ”Programme for a sociology of sport”, i Pierre Bourdieu, *In Other Words. Essays Towards a Reflexive Sociology*, Cambridge 1990; Pierre Bourdieu, ”Idrottsutövning och idrottskonsumtion”, i Bourdieu 1995. Även den sistnämnda idrottshistoriska artikeln har ett programmatiskt anslag, som ett ”program för idrottshistoria”. Båda artiklarna var ursprungligen föredrag, ett riktat till sociologer och det andra till historiker.

44 Boken baseras på ett omfattande och mångfasetterat källmaterial om franska medborgare, det mesta insamlat perioden 1965-1975.

45 ”Habitus är principen bakom livsstilarna.” Bourdieu 1991, s 209

46 Denna hållning och medvetenhet är ett uttryck för deras samhälleliga mellanposition.

47 Resultatet redovisas i komprimerad form i en fyrfältsfigur med två nivåer, livsstilsrummet respektive det sociala rummet, med en nyans- och informationsrikedom som inte kan återges här. Bourdieu 1984, s 122-123.

tioner hör dem med stort ekonomiskt och kulturellt kapital (den sammantagna kapitalvolymen). Här anges bland annat franska storföretagare och universitets- och gymnasielärare.⁴⁸ De förstnämnda, som tillhör den dominerande klassens ekonomikapitalstarka fraktion, föredrar att syssla med tennis, golf, vattenskidåkning medan universitets- och gymnasielärarna föredrar aktiviteter som fotvandring, simning och cykelturer. I det sociala rummets undre halva, bland de ”dominerade”, återfinns förmän och olika arbetarkategorier. Här föredras fotboll, rugby, fiske men också att se på idrott i TV.⁴⁹ Det strukturalistiska systemtänkandet är framträdande i *Distinction*. Den analytiska utgångspunkten är att ett utbud möter en social efterfrågan, det vill säga, agenter med habitus. Både utbudet och efterfrågan är historiska produkter – utbudet som ett resultat av strukturerande strukturer, och habitus som förvärvade dispositioner – vilket samtidigt, genom agenternas praktiker, stärker eller omstrukturerar befintliga strukturer. De två systemen – livsstilsrummet och det sociala rummet – möts i och genom individers habitus.⁵⁰ Bourdieus idrottsartiklar innehåller i kondenserad form tankegångar och resultat från *Distinction*. Idrottsfältet behandlas följaktligen i första hand som ett konsumtionsfält. Eftersom det rör sig om förslag till forskningsprogram varnas för idrottsvetenskapliga fallgropar, exempelvis en idrottslig ”substantialism” och införsel av objekt, kategoriseringar, värderingar och förklaringar hämtade ”utifrån”.⁵¹ Det krävs enligt Bourdieu djuplodande empiriska studier för att förstå idrottsliga praktikers sociala innebörder då dessa kan skifta över tid och mellan olika sociala relevanssammanhang. Bourdieu menar att risken för idrottslig ytförståelse ökar i en tid av tilltagande kommersialisering och medialisering, med dess fokus på vinst, kamp och det spektakulära. De subtila inslagen i idrotterna, det som bara det tränade ögat ser uppfattas inte, utan bara dramaturgins mest uppenbara och visuellt starka inslag.

I idrottsartiklarna berörs också kortfattat, och med breda penseldrag, idrottsfältet som produktionsfält. Det gäller i synnerhet den idrottshistoriska artikeln. Bourdieu beskriver här den moderna idrottens framväxt och konstituering som fält och hur detta inbegrep olika samhällseliters godkännande och upphöjande av förmoderna folkliga fysiska lekar, kraftmätningar och militaristiska övningar till samhällsnyttig idrott (som till viss del även kunde ha ett underhållande värde). Ett viktigt steg mot ett autonomt idrottsfält (relativt sett) togs med idrottsorganisationernas framväxt och allt starkare ställning. Parallellt med denna konstituering av idrottsfältet diskuterade läkare, lärare och andra inom den dominerande klassens kulturstarka fraktion den moderna idrottens värde och korrekta bedrivande. Mot varandra stod dels ett aristokratiskt (asketiskt) idrottsligt ideal där värden som fair play, antika ideal, amatörism, estetik och måttfullhet betonades, dels ett meritokratiskt idrottsideal där värden som resultatmål, maximal prestation, nuorienterad njutning, professionalism och underhållning betonades. Det förstnämnda idrottsidealet understöddes av den kulturkapital-

48 De ovan nämnda yrkeskategorierna ska förstås som sociala positioner i ett system av relationer och inte som idealtypiska, karikatyrliknande, beskrivningar av empiriska fenomen. Likadant förhåller det sig med rummet av livsstilar som är ett system av livsstilspositioner vars sociala värden erhålls i relation till andra livsstilspositioner.

49 Smakskillnaderna, uttryckt i olika idrottsliga val, var mindre bland förmän/arbetarkategorier än bland dem som tillhörde den överordnade klassen, vilket avspeglar det faktum att spännvidden vad det gäller ekonomiskt och kulturellt kapital (en aspekt av kapitalstrukturen) var betydligt mindre då dessa kapitalarter inte utgjorde några betydande tillgångar överhuvud taget för den underordnade klassen.

50 Synsättet liknar i många avseenden det som finns inom den historiematerialistiska praxistraditionen där det konkreta görandet i nuet betonades och anses upplösa dikotomin aktör – struktur. Se Karel Kosik, *Det konkretas dialektik*, Göteborg 1979.

51 Broady 1990. Se exempelvis kapitel 4 och 5.

starka överklassfraktionen medan den andra understöddes av överklassens ekonomikapitalstarka fraktion och motsvarande fraktion inom medelklassen (småföretagare exempelvis). Vid sidan av dessa överklassfraktioners idrottsliga smakpreferenser, men utan avgörande inflytande, fanns folkliga föreställningar och ideal om idrotten.

Idrott och sociala klasser

Idrottsligt utövande påverkas av tillgång på i första hand ekonomiskt kapital och i andra hand kulturellt kapital. En faktor av betydelse är också tillgången på ledig tid, ”fri tid”, då många idrotter kräver ett betydande tidsinvestering, dels i förväg som förberedande färdighetstränande (inför ett maratonlopp exempelvis), dels den tidsåtgång som är kopplad direkt till aktiviteten ifråga (en 18-håls golfrunda tar för många omkring 4-5 timmar).⁵²

Bourdieu behandlar genomgående idrotter som ”folkliga” eller ”borgerliga”.⁵³ Det handlar om idrott som kollektiv aktivitet utifrån klasshabitus, där liknande socialt ursprung ger likartade idrottsliga preferenser. De folkliga grupperna föredrar individuella idrotter som brottning och boxning och lagidrotter som fotboll och rugby. Dessa, och liknande idrotter, betraktas med avsmak av den dominerande klassen, som ett uttryck för intellektuellt armod. Ett skäl är givetvis idrotternas vanlighet då det gör dem ointressanta som sociala distinktionsverktyg. Ett annat skäl till socialt avståndstagande är de kroppsnära praktikerna och de integrerade kamp- och jämförelsemoment som hotar att sluka utövarna mentalt. Risken att känslomässigt löpa amok bedöms som alltför stor. Det förvärras ytterligare av åskådarnas närvaro och agerande.⁵⁴

De folkliga idrotterna kontrasteras mot ”borgerliga” idrotter som golf, segling, bergsvandring, joggning och gymnastik. Den sistnämnda idrottsgrenen beskrivs som ”den asketiska sporten framför andra, eftersom den reduceras till ett slags träning för tränings skull. Gymnastiken och de strikt hygieniska sporterna såsom vandring eller joggning, är aktiviteter som i hög grad är rationella och rationaliserade.”⁵⁵ De borgerliga idrotterna är ofta individuella idrotter som inte kräver något interagerande med någon annan för att kunna utföras. De kan också vara socialt exklusiva i olika avseenden, tidsåtgång, kostnader etc. Intresset för kroppen, som kan yttra sig som en ”hygienisk hälsokult”, särskilt vanlig inom medelklassen, beskrivs som ett uttryck för den klassmässiga benägenheten att sätta form före funktion (”kroppen-för-den andre”). Det här kan ta sig uttryck som ett asketiskt, disciplinerat arbetande med den egna kroppen, ett mångårigt individuellt projekt och en av

52 Arbetarklassens brist på fritid var för övrigt, innan arbetstidsförkortningarna började genomföras i slutet av 1800-talet, ett skäl till att det mesta idrottandet var en exklusiv syssla för ett fåtal ur medel- och överklassen.

53 Här bör tilläggas att denna ganska grova klass- och idrottsanalys i synnerhet gällde analysen av idrott och konsumtionsmönster i *Distinction*, och de två idrottspecifika artiklar som jag här refererar. I en del senare författade skrifter, och mest framträdande hos en del av hans medarbetare som studerade idrotten empiriskt, finns mer sofistikerade analyser av idrott, kropp och klass. Se exempelvis Loïc J. D. Wacquant *Body & Soul: Notebooks of an Apprentice Boxer*, New York 2004.

54 Bourdieu förklarar: ”Den sociala sammansättningen i dessa sporters publik, som fördubblar dess vulgaritet som följer av deras allmänna spridning, de entusiastiska värderingarna, som förhållningarna av konkurrensen, och de dygder som krävs: styrkan, motståndet, dispositionen till våld, andan till ’uppoffring’, lydnad, och underkastelser under den kollektiva disciplinen. Allt detta är den perfekta antitesen till den ’rolldistans’ som inbegrips i de borgerliga rollerna, etc.” Bourdieu 1991, s 211-210.

55 Bourdieu 1991, s 213.

många delplaner rörande det egna jaget. Men här finns också det diametralt motsatta, som kan verka förvirrande men alltså är uttryck för överklassens heterogenitet; en mer avspänd hållning som betonar den välmående kroppen som ett mål i sig. Av samma skäl kan deltagande i idrottstävlingar avvisas eftersom detta, som Bourdieu skriver i *Distinction*: "are incompatible with a lofty idea of the person".⁵⁶ Överklassstillhörigheten, och de förvärvade idrottsliga smakpreferenserna, leder till ett upphöjt ointresse när det gäller eget deltagande i idrottstävlingar. Varför riskera hög social status genom att på jämlika grunder mäta sin prestationsförmåga med individer ur de folkliga klasserna? Samtidigt kan dock den moderna idrotten och dess tävlingsverksamhet betraktas med nyfiken intresse, ungefär som vilket annat folkligt spektakel som helst. Fysisk närvaro vid, och uttryckligt stöd till, den moderna idrotten och dess evenemang, kan sannolikt också, medvetet eller omedvetet, för en del individer och grupper ur överklassen vara en del av en maktpolitisk strategi med folkliga förtecken.

Tävlingsverksamheten framställs som ett viktigt, och ibland mycket framträdande, inslag i den moderna idrotten. Bourdieu fäster däremot ingen större vikt vid idrottstävlingar som sådana – som organiserade fysiska prestationsjämförelser – mer än att som ovan beskriva hur klasserna på ett mer allmänt plan förhåller sig till dessa. Han behandlar inte heller hur idrottsliga praktiker påverkar individers habitus i individuella levnadsbaneperspektiv.

Bourdieu och praktikernas logik

Logikbegreppet är relativt vanligt i Bourdieus texter.⁵⁷ Olika fält identifieras, analyseras och skiljs åt genom sina fältspecifika praktiker och logiker. Han betonar vikten av att studera vardagens många och till synes triviala praktiker, exempelvis gåvogivandets och hälsandets praktiker.⁵⁸ Det rör sig om manifesta, konkreta handlingar (praktiker) med en konsistent logik, som är möjliga att studera empiriskt (vilket inkluderar en analys av deras plats i en synkron komplex totalitet; fält, men också angränsande fält, delfält och sociala rum som inte är fält i Bourdieus mening). Genom att ta utgångspunkt i vardagens praktiker – och avgränsade problem och lite "udda" empiriska material – erhålls nya perspektiv på övergripande samhällsfrågor vilket sammantaget ökar möjligheterna att förstå samhället och människors livsvillkor. Det är en grundbult i hans historiska epistemologi (och ett uttryck för hans kritik gentemot rationalistiska aktörsteoretiska strömningar inom såväl politik som humanvetenskaperna).⁵⁹

56 Bourdieu 1984, s 214.

57 Det gäller även i en mycket allmän mening; "livets egen logik", "kärlekens logik", etc, ett begrepps användande som jag här bortser från.

58 *The Logic of Practice* är en av de skrifter där han fördjupade sig i praktikernas logik. Boken utkom på franska 1977 med titeln *Le sens pratique*. Den engelska titeln kan, som antropologen Staffan Appelgren varnat för, leda till att habitus som ett praktiskt handlingsorienterat sinne sammanblandas med den filosofiska betydelse som finns inbäddat i begreppet rationell logik, som en följdriktig slutledning inom något område. Det handlar snarare om motsatsen, om en känsla, ett intuitivt praktiskt, kroppsligt sinne för handlandets kravstruktur i en given situation och inte om en medveten, rationellt grundad utgångspunkt för agerande. Staffan Appelgren, "Praktik & kultur", nätpublikation, Göteborgs universitet: <http://www.gu.se/forskning/publikation?publicationId=71033>, s 10.

59 Som tidigare nämnts ska det också ses som ett sätt att lösa upp aktör-strukturdikotomin. Se exempelvis Broady, s 405 ff. Här kan tilläggas att även de allra mest begränsade praktiker får sin betydelse i relation till andra praktiker (att hälsa på en kamrat genom en omfamning är ett praktikval som erhåller en del av

Praktikernas logik är inte omedelbart given för de handlande agenterna själva, men beroende på habitus bemästras praktikerna bättre eller sämre på ett oreflekterat sätt (praktiskt sinne). Praktikernas logik är inte heller uppenbar för den nyfikne forskaren. Dennes professionella uppgift är dock att tillhandahålla en vetenskapligt konstruerad – och empiriskt förankrad – förståelse av hur vardagens praktiker genom sina logiker strukturerar men också erbjuder möjligheter.

I de idrottsvetenskapliga artiklarna uppehåller sig Bourdieu i huvudsak vid idrottsfältet och dess logik. Idrottsfältet består i sin tur av subfält som fotboll och tennis. På ännu lägre abstraktionsnivå finns dessutom idrottsspecifika tekniska kompetenser/kompetenskrav; för fotbollens del exempelvis dribbla/driva bollen, passa/ta emot bollen och så vidare. Habitus med ”bollsinne” och ”spelförståelse” underlättar fotbollsspelet, men på olika sätt beroende på om det rör sig om mittfältsspel eller målvaktsspel.⁶⁰

4. Idrottslogikteorin

Två böcker, en teori

Idrott som social markör respektive *Smak för motion* liknar i många avseenden varandra. Utgångspunkten är frågan om varför en del människor väljer att vara fysiskt aktiva medan andra föredrar den ohälsosamma inaktiviteten. Engström vill med böckerna ge ett kunskapsbidrag som kan öka människors fysiska aktivitetsgrad och därmed också välbefinnandet. I båda böckerna presenteras inledningsvis idrottslogikteorin. Här finns också idrottshistoriska redogörelser. I böckernas andra hälft presenteras empiriska data från de uppföljningsstudier som gjorts 1994/1995 (ISSM 1999) respektive 2006/2007 (SFM 2010) till den (skol-)idrottsvaneundersökning som Engström gjorde 1968 av drygt 2000 svenska ungdomar födda 1953.⁶¹ Uppföljningsstudierna ger möjlighet att på gruppnivå studera hur fysiska aktivitetsmönster och subjektiva preferenser förändras i ett livsloppsperspektiv. De båda böckerna avrundas med en återkoppling till idrottslogikteorin.⁶² I anslutning till detta finns även några sidor av mer normativ karaktär om möjligheterna att via utbildningspolitiska åtgärder öka vuxengenerationens intresse för, och möjligheter till, fysisk aktivitet. Ovanstående behandlas på ett relativt begränsat utrymme, omkring 120 textsidor.

Två frågeställningar presenteras som centrala i såväl ISSM (1999) som SFM (2010).⁶³ De formuleras inte ordagrant likadant men är till innehållet identiska. Båda knyter an

sin sociala betydelse genom de hälsningspraktiker som valts bort; handskakning, kyss på kinden, ett lojt ”hej”, etc).

60 Centralt är att ett dylikt praktiskt bemästrande (”bollsinne”/”spelförståelse”) inte kan förvärfvas genom ett aldrig så noggrant studium av tennisens/fotbollens regler, normativa traditioner, tränarens visdomsord etc. Det handlar istället om en i allt väsentligt erfarenhets- och praktikbaserad kompetens (sportkapital). När Bourdieu ibland berör idrottsspecifika praktiker och logiker så verkar syftet i första hand vara att ge illustrativa, pedagogiska exempel.

61 Engström 1999 innehöll dessutom data från LIV 90-studien, en tvärsnittsundersökning av omkring 300 individers idrottsvanor (20-65 år). Då denna studie inte påverkar övrigt innehåll i någon riktning så kommer jag här för enkelhetens skull inte att referera eller behandla den.

62 Återkopplingen är mest utförlig och teoretiskt driven i Engström 2010.

63 Engström 1999, s 52; Engström 2010, s 7.

till undersökningarna av 1953:ornas sociala villkor och idrottsvanor 1968 och senare (1994/1995 respektive 2006/2007). Frågorna är:

1. Kan människors smak för fysisk aktivitet under fritid, liksom deras smak för olika fysiska aktiviteter/motionsformer ses som markörer för social position?
2. Vilken betydelse har erfarenheter från ungdomsåren för senare intresse för, eller avståndstagande från, att ägna sig åt någon form av fysisk aktivitet under sin fritid?

Frågorna presenteras utan explicit koppling till tidigare forskning vilket leder till en osäkerhet om de två böckernas tänkta kunskapsbidrag.⁶⁴ Av framställningarna i stort, särskilt böckernas första hälft och de avslutande resonemangen, framgår dock att Engström är missnöjd med tidigare forsknings bruk av ”konventionella” perspektiv och idrottsliga klassifikationsmodeller, men också med det ”invanda tänkandet” kring idrottsliga val och aktivitetsgrad. Med ”konventionella” idrottsklassifikationer menas dels de som baseras på termer som exempelvis motionsidrott och tävlingsidrott, där de idrottande subjektens egna motiv ofta spelar en viktig roll (ISSM 1999), dels de som baseras på idrottsgrenbenämningar som fotboll, skidåkning, etc (SFM 2010).⁶⁵ Klassifikationsmodellernas starka ställning både inom och utanför idrottsforskningen beror enligt Engström på deras förankring i olika socialisationsteorier. Han är följaktligen kritisk till dessa teorier.⁶⁶ Ett längre citat från ISSM (1999) och SFM (2010) illustrerar kritiken av teorierna och det ”konventionella”/”invanda tänkandet” samt visar Engströms sätt att positionera sig vetenskapligt:

Den nästan självklara förförståelse som de flesta har är att det man tidigt socialiserats till blir en vana eller ett tydligt inslag i livsstilen långt upp i åren. En rimlig tanke, som bygger på socialisationsteoretiskt tänkande, är att det man en gång införlivat och lärt sig tycka om, t. ex. att spela fotboll, att förstå och uppskatta spelet etc., skulle innebära att man bibehåller sitt intresse och fortsätter att spela fotboll så länge muskler och leder står en bi. Så är det uppenbarligen inte, vilket visar på att socialisation, i den förenklade betydelsen att man införlivar normer och livsstilar i exakt de former som de framträder, inte fungerar som förklaringsgrund.⁶⁷

Engströms kritik och beskrivning av ”socialiseringsteoretiskt tänkande” inom idrottsvetenskapen är svepande formulerad. Jag syftar här på den tillskrivna uppfattningen att en (inlörd) vana som fotbollsspelande i ungdomsåren skulle fortsätta livet ut på samma sätt (om fysiken tillåter) opåverkad av exempelvis förändrade sociala villkor. Kritiken är sam-

64 Behovet av en redovisning av tidigare forskning (i anslutning till frågorna) minskas inte av den första frågans ja-nej-svarskonstruktion som kan få den oinvigde att tro att idrottsvetenskapen inte tidigare sysslat med denna frågeställning. Och så är ju inte fallet (vilket också Engström redovisar på annan plats i böckerna).

65 Engström 1999, s 17; Engström 2010 s 51.

66 Vilket innehåller en dos avsiktlig självkritik då han själv tidigare använt sig av dylika teorier, exempelvis i doktorsavhandlingen, se Hjelm 2010; Lars-Magnus Engström, *Fysisk aktivitet under ungdomsåren*, Stockholm 1975.

67 Engström 1999, s 104; Engström 2010, s 113-114. I båda böckerna skrivs i efterföljande stycke att förhållandevis få – nästan ingen – som regelbundet spelar fotboll som 15-åring gör det 25-30 år senare: ”Förklaringen är uppenbarligen inte så enkel [som gjorts gällande], att den som en gång fått lära sig en idrott framgent kommer att ägna sig åt denna i en eller annan form.” Engström 1999, s 104.

tidigt svår att värdera, särskilt då ”vana”/”tydligt inslag i livsstilen” inte preciseras, vilket hade förutsatt en utförligare presentation av det socialisationsteoretiska ”tänkandet”, vilket nu alltså inte görs då Engström nöjer sig med en ”förenklad” version. Detsamma kan sägas om hans påstående om den ”förförståelse som de flesta har” angående lärande och livslångt intresse för sådant som exempelvis fotboll.

Böckernas huvudsyfte är enligt min mening inte att besvara de två frågeställningarna ovan, utan snarare att med utgångspunkt i dessa formulera en idrottslogikteori som ger verktyg att djupanalysera och förklara fysiska aktivitetsmönster. Den ska, som det heter, ses ”som ett försök att utmana det invanda tänkandet om kroppsövning, och därmed idrottsutövning [...] Genom att använda begreppet logik ges möjligheten till en mer distinkt och kvalificerad analys av kroppsövningskulturen.”⁶⁸

Engström vill alltså med utgångspunkt i Bourdieus habitusbegrepp, som en förvärvat och förkroppsligad generativt verkande handlingsdisposition, möjlig att överföra från ett område till ett annat, närma sig kroppsövningskulturen på ett radikalt nytt sätt. Logiköverföringen är en central komponent i Engströms teori. Med det menas att en och samma fysiska praktik, längdskidåkning exempelvis, kan ha helt olika innebörd – logik – beroende på individens habitus. Idrottsliga/fysiska preferenser handlar alltså inte främst om fysiska färdigheter i begränsad mening (och klassifikationer baserade på dylikt tänkande) eller rationaliserade förståelser kring egna och andras fysiska aktiviteter, utan om känslan av att ha hamnat rätt, konkret och kroppsligt på ett omedelbart intuitivt sätt. Att känna sig ”hemma” ur ett idrottslogikperspektiv. Det här antas också, eller kanske i synnerhet, gälla äldre individer och deras förhållningssätt till fysiska aktiviteter.

Sju idrottspraktiker (logiker)

I *Idrott som social markör* presenterar Engström sju praktiker (logiker) inom kroppsövningskulturen⁶⁹ ”vars principer för handling och meningsskapande på ett avgörande sätt skiljer sig från varandra”.⁷⁰ (Då Engström, som inledningsvis nämndes (not 5), kallar dessa sju logiker för praktiker så gör jag också det, omedelbart följd av begreppet ”logiker” inom parentes, då jag menar att det trots allt rör sig om logiker.) De sju praktikerna (logikerna)

68 Engström 2010, s 30. Det är i detta sammanhang som kritiken mot socialisationsteoretiskt tänkande blir viktig. Engströms teoretiska ambitioner är också det som förklarar böckernas relativt långa teoretiska startsträckor (särskilt påtagligt i SFM 2010).

69 Kroppsövningskulturen är det begrepp som Engström föredrar framför begreppet idrott. Begreppet ”kroppsövningskultur”, och dess användande, öppnar för lite olika tolkningar. I Engström 1999 förklaras på s 11 att det, inom kroppsövningskulturen, finns fyra fysiska ”kulturformer”: motionsidrott, tävlingsidrott, friluftsliv och dans. På s 14 förklaras att kroppsövningskulturen utgörs av delkulturerna tävlingsidrott, motion och friluftsliv (dans är borta). Ytterligare några sidor längre fram i texten (s 16) tillkommer delkulturerna sällskapsdans, dans som konstform och idrott som undervisningsämne. Fyra blev tre och senare sex delkulturer. I Engström 2010 förklaras på s 9 att kroppsövningskulturen består av sju delkulturer: tävlingsidrott, motion, friluftsliv, äventyrsport, idrott som undervisningsämne, sällskapsdans samt slutligen dans som konstform, totalt sju (ny delkultur är äventyrsport). På s 16 förklaras att det finns fem delkulturer i kroppsövningskulturen: föreningsidrott, tävlingsidrott, motion, dans och friluftsliv (sällskapsdans är borta liksom äventyrsidrott och idrott som undervisningsämne medan föreningsidrott tillkommit). På s 19 förklaras att de vanligaste kulturformerna inom ”kroppsövningsområdet” (ett begrepp Engström ibland okommenterat använder som synonym till kroppsövningskulturen) är tävlingsidrott, motionsidrott, rekreationsidrott, friluftsliv, dans och trendsporter samt idrott som undervisningsämne (borta är nu föreningsidrott och äventyrsidrott, nya är rekreationsidrott och trendsporter).

70 Engström 1999, s 18.

är: fysisk träning; tävling och rangordning; lek och rekreation; utmaning och äventyr; färdighetsträning; estetisk verksamhet; rörelse- och koncentrationsträning.⁷¹

Praktikerna (logikerna) kan, förklaras det inledningsvis – som metodologisk redovisning – identifieras och avgränsas från varandra genom att ”man reser frågor som: vad gör man och vad går verksamheten ut på. Annorlunda uttryckt: vilket är det självklara sättet att handla på och vad är omöjligt att göra? Efter vilken logik handlar man?”⁷² Praktikernas strukturerande principer friläggs genom en analys av individernas föreställningar om vad som är verksamhetens innehåll och mening, eller ”innehållslogik”, som det också kallas.⁷³ De är dock inte mer än ”indikatorer” eftersom Engström, som tidigare nämnts, underkänner studier som ensamt utgår från idrottande individers självförståelse.⁷⁴ Detta betyder att konstruktionen av de sju praktikerna (logikerna) också baseras på en analys av fysiska delkulturers formella strukturerande regler, ramar och villkor, delkulturernas objektiva villkor och ”meningserbjudanden”. På vissa textställen talas mer diffust om ”sammanhanget i vilken aktiviteten ingår” (”sammanhanget” är sannolikt en sammanfattande benämning för ”regler, ramar och villkor”).⁷⁵

Praktiken (logiken) *fysisk träning* handlar om verksamheter där syftet på ett ”iögonfallande” sätt är att utveckla kroppens fysiska funktionsförmåga och/eller utseende. ”*Det är den upplevda ansträngningen och resultatet av träningen som ger verksamheten dess verkliga mening* [kursivt i original]”.⁷⁶ Här förklaras vidare att fysisk träning ”sällan bedrivs som lagidrott i den meningen att den egna insatsen eller framgången påverkar andras, och vice versa”.⁷⁷ I praktiken (logiken) *tävling och rangordning* är kamp och konkurrens ett självklart inslag och här finns också en vinna-förlora mentalitet. Kroppen ses som ett instrument och värderingen av prestationen (av individen) uttrycks med självklarhet i individens eller lagets placering. Den organiserade tävlingen, liksom rangordning utifrån prestation, är alltså viktiga inslag i denna praktik (logik), också ”den bärande idén” inom ”den organiserade tävlingsidrotten”. I praktiken (logiken) *lek och rekreation* dominerar nuet, att ”roa för stunden”, och här finns inget investeringstänkande eller uttalat mål med den fysiska verksamheten. Leken är frivillig och har inget egentligt, på förhand, givet avslut.⁷⁸ ”Rekreation” beskrivs som vuxnas motsvarighet till barnens lek eftersom det också här är nöjet för stunden som eftersträvas. Fart, rytm och sinnliga upplevelser i naturen nämns

71 Observera att ”praktiker” här inte har samma innebörd som hos Bourdieu.

72 Resonemanget konkretiseras med ett exempel från fotboll där deltagare i en fotbollsmatch i ett seriesystem exempelvis förväntas göra sitt yttersta för att vinna matchen, ”att man med alla till buds stående medel ska försöka vinna matchen etc”. Spelar ”man” däremot inomhusfotboll med kompisarna förväntas man inte göra sitt yttersta eller vara besviken vid många insläppta mål, utan snarare ”skratta” åt detta. ”Trots att det är fotboll man spelar, så är det uppenbart att principerna för dessa två praktiker är olika. ’Reglerna’, villkoren och ramarna som strukturerar dessa två varianter av fotboll ser olika ut. Därför blir det också olika aktiviteter.” Ibid.

73 Vad gäller ”innehållslogik”, se Engström 2010, s 104. Subjektsaspekten betonas på många ställen, t ex i Engström 2010, s 51: ”De föreställningar som finns hos individerna om vad som är verksamhetens innehåll och mening är indikatorer på vilka strukturerande principer som ska gälla.”

74 ”Man” kan exempelvis, på subjektivt sociala grunder (kamratskap), välja att vara med i ett fotbollslag som deltar i seriespel: ”Men det förändrar inte hur fotboll måste spelas i en given kontext. Spelas fotboll i ett seriesystem regleras praktiken efter vissa principer och en viss logik.” Ibid.

75 Se t ex Engström 1999, s 16-17.

76 Engström 1999, s 19.

77 Ibid, s 21.

78 Engström hänvisar till Johan Huizingas klassiska verk, *Homo Ludens*, Stockholm 1945.

som centrala beståndsdelar.⁷⁹ Inom denna praktik (logik) kan ett visst kamp- och spänningsmoment förekomma men rangordningsprincipen är av underordnad betydelse (eller saknas helt). ”Poängen är att det som driver verksamheten framåt inte är en systematisk uppbyggnad av den fysiska kapaciteten, ej heller rangordningen, utan spänningen, lek- och kampmomentet.”⁸⁰

De övriga fyra praktikerna (logikerna), som behandlas ganska kortfattat av Engström (och, av utrymmesskäl, även här),⁸¹ är:

- *Fysisk utmaning och äventyr*, där den bärande principen är att den fysiska aktiviteten av individen själv och/eller av andra uppfattas som en bedrift av extraordinärt slag (exempelvis bergsbestigning, ”cykla till Tibet”, så kallade äventyrsidrotter, etc);
- *Färdighetsträning*, där det ”centrala innehållet” utgörs av individens strävan att genom systematisk träning bli allt skickligare i utförandet. När färdighetsträningen inte längre ökar skickligheten mister denna praktik (logik) mening;⁸²
- *Eстетiskt verksamhet* präglas av att estetiska skönhetsvärden intar en dominerande plats, exemplifierat med dans. ”Den estetiska praktiken kännetecknas av att deltagarna i sin aktivitet söker det konstnärliga och personliga uttrycket.”⁸³ Intensiv fysisk träning och färdighetsträning kan förekomma, men är av underordnad betydelse;
- *Rörelse- och koncentrationsträning* är en praktik (logik) som kännetecknas av att väl ”avvägda rörelser utförs under stor koncentration”. Yoga och qigong nämns som exempel.

Tretton idrottslogiker

Elva år efter det att Engström presenterat sin första idrottslogikteori presenteras en ny. Det görs i *Smak för motion* (2010). Som skäl anges dels att han gjort en ny uppföljningsstudie av 1953:orna, dels vidareutvecklat analysen av de meningsbärande principerna för handlingar och värderingar inom kroppsövningskulturen. Idrottslogikteorin består nu av tre huvudlogiker och tio underlogiker. En annan nyhet är att begreppet praktik ersatts med logik då praktik, på grund av vardagsspråkets användning av begreppet, fått en annan innebörd än avsett och därmed blivit ”otydligt”. Logik täcker bättre än praktik in det som åsyftas med meningsbärande principer. Praktikbegreppet används i SFM (2010) som benämning på olika fysiska aktiviteter, golf, jogging etc.⁸⁴

79 Exempel på dylika idrottliga, rekreativa ”vuxenlekfulla” verksamheter, är enligt Engström snowboard- och skateboardåkning.

80 Engström 1999, s 27.

81 Dessa fyra praktiker (logiker) får ca 30 % av det textutrymme som totalt ägnas beskrivningen av de sju praktikerna.

82 Som dock, som jag tolkar Engström, kan ges annan mening och då blir en annan praktik (logik).

83 Engström 1999, s 32.

84 Engström 2010, s 50.

SFM (2010) innehåller en relativt utförlig – och traditionell – beskrivning av ”kroppsövningskulturens framväxt” i Sverige.⁸⁵ Engström förklarar valet av begreppet kroppsövningskultur (och delkulturer/ ”kulturformer”), framför begreppet idrott, med att kroppsövningskultur har en bredare innebörd än idrott som har en ”slagsida år tävlings- och prestationshållet”. Med begreppet kroppsövningskultur följer också en önskvärd fokusering av fysisk aktivitet som just ”kultur”. (Ett liknande resonemang finns i ISSM (1999).)⁸⁶ Den fysiska aktiviteten ska enligt Engström, för att vara en del av kroppsövningskulturen, vara en socialt formad fysisk aktivitet, ”som inte ingår i förvärvsarbete eller i dagliga göromål i övrigt” (undantag görs dock för professionell idrott).⁸⁷ Individens ”smak” för dessa kroppsövningskulturer, över tid och skillnader mellan olika samhällsgrupper, är kopplad till deras handlingsprinciper.

Inom den ”aktuella”, samtida kroppsövningskulturen finns enligt Engström tre huvudlogiker och tio underlogiker. Logikbestämningen utgår som tidigare (ISSM 1999) från en analys av utövandet, hur fysiskt aktiva subjekt upplever vad som är påbudet och reglerande principer ”vilket innefattar sättet och villkoren att röra sig men också sammanhanget i vilket aktiviteten ingår”.⁸⁸ De tre huvudlogikerna är: *prestation, träning* och *upplevelse*.⁸⁹

Huvudlogiken *prestation* karaktäriseras av att utövarna strävar efter att vara kompetenta, inför sig själva och/eller andra. Enligt Engström dominerar denna prestationslogik dagens kroppsövningskultur. En av tre underlogiker är ”tävling och rangordning” som också är den som präglar föreningsidrotten. Denna underlogik liknar i allt väsentligt praktiken (logiken) ”tävling och rangordning” i ISSM (1999). Ytterligare en underlogik är ”utmaning” som dominerar praktiker med starka prestationsinslag, ofta fysiskt/psykiskt krävande, där dock ingen rangordning sker.⁹⁰ Individerna sätter upp mål, exempelvis att klara kraven för att erhålla ett simborgarmärke, bestiga en bergstopp, etc och belöningen består i det välbefinnande som infinner sig när man klarat av det man föresatt sig. Många av de moderna äventyrssporterna/risksporterna ”bygger på utmaningslogiken”.⁹¹ Den sista, tredje prestationsunderlogiken är ”uttryck” och överensstämmer med ISSM:s praktik (logik) ”estetisk verksamhet” (dans, exempelvis).

85 Med ”traditionell” menas att beskrivningarna liknar de som sedan 1970-talet förekommit i många idrottsvetenskapliga texter om den svenska idrottshistorien, oavsett om de fysiska aktiviteterna ifrågakallats idrott eller kroppsövningskultur. Följande delkulturer behandlas på s 19-40: Linggymnastik, ”tävlingsidrotten”, motionsutövning, friluftsliv, dans och skolans idrott. Noterbart är den anakronistiska beskrivningen av Linggymnastiken, som framställs som en tidig idrott-åt-alla rörelse (med ”stark koppling” till dagens Friskis & Svettisrörelse), samt att den idrottshistoriska beskrivningen och analysen i stort saknar det klassperspektiv som är så framträdande i Bourdieus behandling av den moderna idrottens framväxt.

86 Se Engström 1999, s 14-15.

87 Engström 2010, s 19. I Engström 1999, där samma definition används, görs inget undantag för professionell idrott, vilket alltså betyder att den *inte* inkluderades i kroppsövningskulturen. Se Engström 1999, s 15.

88 Engström 2010, s 50. På sidan 41 skrivs att en djupare ”förståelse” av människors fysiska (in-)aktivitet ”förutsätter” en ”analys av de logiker som verksamheten bygger på”. ”Bygger på” kan tolkas som en ännu skarpare skrivning jämfört med reglerande meningsbärande handlingsprinciper, strukturerande regler etc.

89 I ett summerande resonemang förklaras att dessa logiker i ”korthet går ut på att prestera, att träna respektive att leka”. Engström 2010, s 73.

90 Engström 2010, s 58. Det är lite oklart om detta, formuleringen om den icke-existerande rangordningen, också inkluderar informell rangordning. Troligtvis inte, då, som det skrivs, praktiker med denna logik inte ”i första hand” går ut på att konkurrera med andra.

91 Engström 2010, s 58.

Huvudlogiken *träning* karaktäriseras av att utövarna, som kan syssla med många olika slags praktiker, söker utveckla sin fysiska och psykiska funktionsförmåga. Här finns ett tydligt investeringstänkande medan nu-orienterade upplevelsemotiv är mindre påtagliga. Aktiviteten ska få något slags effekt. Även denna huvudlogik har tre underlogiker. En av dessa är ”fysisk träning” där kroppen betraktas som ett objekt som kan och skall tränas rationellt och målmedvetet. Kroppen är påverkbar, men det är inte vägen dit (träningen i sig) som är viktig, utan resultatet i form av god hälsa, hög prestationsförmåga etc.⁹² Fysisk träning utförs aldrig som lagidrott, utan individuellt (eftersom fysisk träning i lagidrottsform domineras av ”tävlingslogiken”).⁹³ En andra underlogik utgörs av ”rörelse- och koncentrationsträning” där den bärande principen är att kroppens funktionsförmåga och välbefinnande, inklusive det mentala och psykiska tillståndet, kan påverkas med rörelse- och koncentrationsträning (exempelvis yoga och qigong). En tredje sista underlogik kallas ”färdighetsträning”. Det ”centrala innehållet” är att genom systematisk träning förbättra den motoriska skickligheten. Fokus ligger på utförandet, samt utvecklandet av ”god teknik”. Denna underlogik ligger nära logiken ”tävling och rangordning” då färdighetsträning är ”ett naturligt inslag inom all tävlingsidrott”.⁹⁴

Den sista huvudlogiken – *upplevelse* – präglas inte som de tidigare ovanstående logikerna av ett investeringstänkande, utan av det som händer i nuet. Även här finns underlogiker som i ”väsentliga avseenden” skiljer sig från varandra. En av dessa är ”lek och rekreation” som liknar praktiken (logiken) med samma benämning från ISSM (1999). En annan underlogik är ”naturmöte”. Det rör sig om ej i förväg formbestämda praktiker som ska äga rum utomhus. En tredje underlogik är ”rörelse till musik”. Denna logiks meningsbärande princip är att kroppsrörelsen spontant ska följa musikens rytm och samspela/uttrycka musikaliskt grundad sinnesstämning. Den fjärde och sista underlogiken är ”samvaro med djur”. Som benämningen indikerar handlar denna logik om fysiska praktiker utförda tillsammans med djur. Centralt är människa-djur kommunikationen – inte minst den upplevda – och omsorg och skötsel av exempelvis hästar och hundar.

Teoritestet

I både ISSM och SFM förklaras att idrottslogiksteorins vetenskapliga legitimitet avgörs av dess användbarhet. I SFM (2010) skrivs att ”mötet mellan denna teoretiska modell av logiker och empiriska iakttagelser blir avgörande för logikernas relevans och användbarhet”. Det är på denna punkt uppföljningsstudierna av 1953:orna blir central, de blir så att säga idrottslogiksteorins test. Engström förklarar:

Om man [...] erhåller säkerställda och systematiska differenser mellan olika sociala gruppers livsstilar, talar detta för teorins giltighet. Den kan allmänt formuleras som att människors livsvillkor, och då särskilt under barn- och ungdomsåren, formar disposi-

92 ”Det är resultatet (även det tänkta) av träningen som ger verksamheten dess verkliga mening [kursivt i original].” Engström 2010, s 61.

93 Engström 2010, s 63. I Engström 1999, samma formulering, med den skillnaden att ”aldrig” då var ”sällan”. Engström 1999, s 19.

94 Engström 2010, s 65.

tioner – dvs. en beredskap för att förstå, tolka och värdera sin omvärld – som avspeglas i deras livsstil i vuxen ålder.⁹⁵

Frågan gäller således: kan dylika sociala livsstilmönster urskiljas i uppföljningsstudierna?

1953 års kvinnor och män

År 1968 genomförde Engström en enkätbaserad idrottsvaneundersökning som omfattade drygt 2000 15-åringar bosatta runt om i Sverige. Denna initiala studie har därefter följts av ett stort antal uppföljningsstudier, de två senaste gjorda 1994/1995 och 2006/2007 och presenterade i ISSM respektive SFM. Fokus ligger på 1953:ornas idrotts- och motionsvanor 1968 och senare och hur dessa statistiskt samvarierar med sådant som geografisk bostadsort (1968 och senare), skolbetyg i gymnastik och ”teoretiska ämnen” (1968), socialgrupp/social position (faderns yrke 1968, senare 1953:ornas utbildningsnivå som vuxna), medlemskap i idrottsförening (1968) med mera.

Här kan bara ett axplock av uppföljningsstudiernas resultat redovisas, och då i första hand de som mest tydligt är kopplade till idrottslogikteorin. På ett allmänt plan ligger resultaten i linje med de som framkommit i andra idrottsvanestudier.⁹⁶ Här visas exempelvis att fysisk aktivitet har ett genusmönster och att högutbildade är mer fysiskt aktiva jämfört med lågutbildade, vilket också gäller dem som bor i urbana områden jämfört med landsbygden. De högutbildade 1953:orna föredrog, både som 40- (ISSM 1999) och 53-åringar (SFM 2010), golf medan lågutbildade oftare angav att de föredrog sådant som motorsport. Här framhålls även (särskilt tydligt i SFM 2010) att de högutbildade, när de kommit upp i åren, relativt ofta sysslade med individuella fysiska aktiviteter som är tid- och resurskrävande och ställer höga krav på inlärd skicklighet. De präglas även av att de kan utövas utan att åldersförändringar blir särskilt märkbara (golf är exempelvis en sådan idrott, ishockey motsatsen).⁹⁷ Faderns socialgrupptillhörighet 1968, samt 1953:ornas skolbetyg i ”teoretiska ämnen” samma år,⁹⁸ utgör deras kulturella kapital under uppväxtåren (socialgrupptillhörighet plus betyg alltså). Engström visar att uppväxtårens tillgång på kulturellt kapital samvarierade positivt med hög fysisk aktivitetsgrad senare i livet. Med utgångspunkt i dessa empiriska resultat anser han sig sammantaget ha bekräftat Bourdieus ”tes att smaken för idrott är knutet till social position”.⁹⁹

Ett annat huvudresultat är att barn- och ungdomsårens fysiska aktivitetsformer, de erfarenheter 1953:orna gjort under 1960-talet, långt senare manifesteras som smak för fysiska

95 Engström 2010, s 47-50. För nästan identiska formuleringar, se Engström 1999, s 46-47. Här bör även redovisas att de ord jag tagit bort i citatet (hakklamret) är ”trots dessa tillkortakommanden”. Med det avses ett kortare resonemang i stycket dessförinnan (s 46) som lyder: ”Att dela in människor i olika klasser och därefter studera deras skilda livsstilar är således ett sätt att pröva riktigheten i ovanstående resonemang [att ”livsstilen är en produkt av habitus i relation till det aktuella utbudet”], men man måste då komma ihåg att båda indikatorerna är mycket grovt tillyxade.” Med människor avses 1953:orna.

96 Se exempelvis Bo Schelin, *Den ojämlika idrotten. Om idrottspreferens och val av idrott*, Lund 1985. Engströms egna uppföljningsstudier, som gjordes före idrottslogikteorins existens, visade liknande samvariationer. Se Lars-Magnus Engström, *Idrottsvanor i förändring*, Stockholm 1989.

97 Engström 2010, s 118.

98 Här inkluderades ämnena svenska, kristendom, samhällskunskap, geografi och fysik. Kriterier för urval av ämnen redovisas inte, men är förmodligen knutet till de betygsuppgifter från 1968 som Engström hade.

99 Engström 2010, s 119.

aktiviteter. Det rör sig om ett brett socialt lärande, knutet till ovan nämnda tillgång på kulturellt kapital men också om ett mer insnävat lärande gjord i och genom deltagande i olika fysiska praktiker.¹⁰⁰ Slutsatsen baseras på en detaljerad granskning av 1953:ornas idrottsliga erfarenheter under barn- och ungdomsåren, dels betyget i skolämnet ”gymnastik”, dels ”idrottslig bredd” under barn- och ungdomsåren. Högt betyg (en fyra eller femma) och stor ”idrottslig bredd” är båda positivt korrelerade med hög fysisk aktivitetsgrad hos de åldrande 1953:orna.¹⁰¹ Med idrottslig ”bredd” avses fritidserfarenheter av att före undersökningstillfället 1968 ha varit verksam inom tre, av sju möjliga angivna aktivitetsområden; skidåkning, friidrott/terränglöpning/orientering och gymnastik/dans/balet. Engström finner däremot inget signifikant positivt samband mellan hög fysisk aktivitet (hos de åldrande 1953:orna) och de fyra övriga aktivitetsområdena: lagbollspel, individuella bollspel, simning och promenader/cykelåkning.¹⁰² När det gäller medlemskap i idrottsförening och omfattning av idrott på fritiden är det signifikativa sambandet lågt.¹⁰³

Med utgångspunkt i dessa resultat hävdas att barn- och ungdomsidrotten, den som ägde rum inom föreningsidrottens hägn under 1960-talet, och som dominerades av ”tävlingsslogiken”, bidrog till fysiskt inaktivitet hos de åldrande 1953:orna.

[Den] kroppsövningskultur som finns att tillgå för medelålders [är med andra ord] av en annan karaktär, med andra logiker och principer för meningsskapande, än vad som var dominerande när de var tonåringar. Detta konstaterande kan synas helt självklart, men denna insikt bidrar till förståelsen för varför idrottsaktiviteter under ungdomsåren har ringa samband med vuxenlivets aktiviteter och förklarar också det sjunkande intresset.¹⁰⁴

Den som spelat fotboll under uppväxtåren, i serier och cuper, attraheras inte av stavgång eller jogging – för att nämna några konkreta exempel – då dessa praktiker har andra meningsbärande logiker jämfört med fotboll i seriespel. Den person som exempelvis deltar i ett ”gympapass” måste finna fysisk träning meningsfull då det – fysikträningsslogiken – är gympapassets centrala innehåll (dess meningsbärande logik). ”Är man inställd på att tävla eller att lära sig någon färdighet, så har man inte hamnat rätt.”¹⁰⁵ Gympapassets fysikträningsslogik harmoniserar enligt Engström inte med personens habitus präglad av ”tävling och rangordningslogiken” samt ”färdighetsträningsslogiken”. Ur ett folkhälsoperspektiv är individens avståndstagande och/eller ovilja att delta i gympapasset oproblematiskt om individen ifråga söker sig till annan fysisk aktivitet som bättre harmoniserar med habitus. Men, som Engström skriver, hur vanligt är det att individer högt upp i 50-, 60- och 70-årsåldern

100 Det är också här, i analyserna av barn- och ungdomsårens praktiker (habitusgörande), och konsekvenser för vuxenlivets fysiska preferenser, som betydelsen av idrottslogikerna, och teorin i sin helhet, är som allra tydligast.

101 Engström anger en signifikationsgrad på tre (gymnastikbetyget) respektive två (idrottslig bredd) på en fyrgradig signifikations skala. Den fyrgradiga signifikations skalan har skalstegen noll-tre, där tre alltså är den högsta fjärde graden.

102 Noll och därmed lägsta signifikationsgrad. Här kan tilläggas att skillnaden i idrottslig bredd inte är så stor. Omkring 45 procent av de med ”liten” idrottslig bredd har angett att de är aktiva motionärer, vilket ska jämföras med de omkring 57 procent som angivit sig ha ”stor” idrottslig bredd som barn/ungdom. Engström 2010, s 106.

103 Signifikationsgrad ett.

104 Engström 2010, s 115.

105 Engström 2010, s 76.

regelbundet spelar fotbollsmatcher i ett seriesystem med dess tävling och rangordningslogik (som man gjorde i ungdomen vilket präglade habitus)?

Engströms ”credo”

Engström avslutar böckerna med en diskussion om idrott, hälsa och social ojämlikhet.¹⁰⁶ Folkhälsoaspekten betonas liksom skolans möjligheter att verka som en motkraft till den samhälleligt betingade ojämlikheten, exempelvis förhållanden inom arbetslivet, och dess effekter på individers hälsa i vuxen ålder. Habitus deterministiska verkan tonas ned genom påminnelser om att habitus gör varje socialt rum till ett möjlighetsrum. En viktig slutsats är att tävlingsidrott (och ”tävlings- och rangordningslogiken”) är mindre intressant ur ett folkhälsooperspektiv. ”Däremot framstår det som viktigt att få erfarenheter från flera logiker, vilket bl.a. gymnastikämnet [...] kunde tillhandahålla.”¹⁰⁷ Engström efterlyser ett idrottsämne som innehåller ”motionsformer” och ”friluftaktiviteter” som ger grundläggande färdigheter för att kunna ”simma, åka skidor och skridskor, hitta rätt i okänd terräng och att på egen hand utforma ett allsidigt fysiskt träningsprogram”.¹⁰⁸ I SFM (2010) framhålls vikten av att satsa mer på ”naturmöten och utomhusvistelser” i skolan då det gäller ”att utveckla en smak för att som vuxen ägna sig åt fysisk aktivitet”. I SFM (2010) betonas i högre grad än i ISSM (1999) att det handlar om att bredda utbudet av kroppsövningslogiker inom idrottsämnet. De socialt betingande smakskillnaderna inom idrott och friluftsliv skulle enligt Engström inte försvinna, men med utbildningspolitiska åtgärder av efterlyst slag skulle de förhoppningsvis minska och sammantaget leda till ökad jämlikhet på folkhälsoområdet.

5. Idrottslogikteorin granskas

Teoritestet

Med utgångspunkt i Bourdieus habitusbegrepp och ”resonemang” om praktikernas logik, postuleras att fysiska praktikers logiker *har* avgörande betydelse. (Detsamma gäller skolans undervisning i idrott och hälsa/”gymnastik”).¹⁰⁹ I ett av SFM:s (2010) inledande och teoretiskt hållna kapitel förklaras exempelvis att ”individens habitus måste harmonisera med de principer och handlingsmönster som är rådande inom en viss praktik för att individen under en längre tid ska ägna sig åt denna praktik”.¹¹⁰ På liknande sätt, och även här före teorins möte med empirin (testet), skrivs i ISSM (1999) att ”valet av motionsform, smaken för olika sporter är en del av individernas livsstil, som i sin tur är en produkt av individernas habitus i samspel med det aktuella utbud som för tillfället finns. Då indivi-

106 I ISSM (1999) har avsnittet rubriken ”Mitt credo”.

107 Engström 2010, s 117.

108 Engström 1999, s 116.

109 I SFM (2010) skrivs inledningsvis (s 11): ”Idrottsundervisningen är också av central betydelse för individens fysiska självkänsla och lust att delta i lek, idrotts- och motionsaktiviteter under fritid, både som barn och vuxen.” Om det avser 2010 eller 1968 eller det senmoderna samhället eller något liknande framgår inte.

110 Engström 2010, s 52.

dernas habitus är formad av tidigare erfarenheter och livsvillkor, kan därigenom livsstilen igenkännas socialt.”¹¹¹

Engströms analys av 1953:ornas fysiska vanor 1968 och senare visar som framgått att det finns ”säkerställda och systematiska differenser mellan olika sociala grupperns livsstilar”. Några av de mest uppenbara är de synkrona samvariationerna (1994/1995 och 2006/2007) rörande fysisk aktivitet och kön, klass och bostadsort, som dessutom i sina huvuddrag bekräftar tidigare forskning. Av central betydelse är också samvariationerna över tid. Engström menar att dessa samvariationer sammantaget visar att idrottslogikteorin är relevant, användbar och giltig. Med utgångspunkt i idrottslogikteorins habitusförståelse identifieras ett kausalt samband, en psykosocial mekanism, mellan barndomens fysiska praktiker (läs: logiker) och de som samma individer utför närmare 40 år senare. Denna individuella levnadsbanekausalitet, avläst på gruppnivå, uppmjukas en aning med hänvisning till att habitus inte är en predestinerande tvångströja. Jag efterlyser dock en öppen, förutsättningslös prövning av alternativa förklaringar till de statistiska samvariationerna. Engströms hypotetisk-deduktiva metod – där teorin stipulerar ett visst orsaksamband – utesluter alltså inte prövningar av alternativa orsakssamband. Statistiska samvariationer som på ett ytligt vardagsplan, eller genom en teoretisk förförståelse, *ser ut* att också vara direkt kausalt förbundna, behöver inte vara det.¹¹² Här saknas vidare en problematisering av de ingående data från 1968 som Engström använder. Är exempelvis informationen om ungdomarnas (1953:orna) idrottslig erfarenhetsbredd tillräckligt fyllig för de slutsatser som dras rörande logikpräglingens betydelse i ett livsloppsperspektiv? Och hur såg 1968 års barn- och ungdomsidrott ut, inklusive den som bedrevs inom skolans hägn? (Mer om 1968 års data nedan.)

Enligt Engström bekräftar hans studie Bourdieus ”tes att smaken för idrott är knutet till social position”, och syftar då i första hand på de resultat (inte ”tes”) som presenteras i *Distinction*. Även detta tas, men mer implicit, som intäkt för att idrottslogikteorin är relevant och användbar. Men Bourdieus analyser i *Distinction* syftar *inte* till påvisandet av konsumtion och livsstilsval som socioekonomiskt bestämd. Det var känt tidigare. Bourdieus syfte är istället att frilägga vad han kallar de homologa relationerna (likheterna) mellan å ena sidan ett rum av smaker och livsstilar, å andra sidan ett rum av sociala positioner. Hos Bourdieu möts livsstilsrummet (med flera livsstilsval) och det sociala rummet (med många sociala positioner) i och genom individers habitus, medan Engström fokuserar ett livsstilsområde, kroppsövningskulturen, och en något grovt tillyxad social positionering (socialgrupper och kulturellt kapital) och betydelsen av individers habitus när det gäller fysisk aktivitet. ”Poängen” i Bourdieus *Distinction* är att habitus, och dess sociala ursprung och karaktär, som generativ handlingsprincip ger upphov till liknande smakpreferenser på *skilda* livsstilsområden (mat, möblering, idrott, konst, sätt att tala, röra sig, etc).¹¹³

111 ISSM, s 51.

112 De statistiska samvariationer som Engström identifierar över tid och enligt honom bekräftar teorins ”relevans och användbarhet” kan enligt min mening bättre ses som sprungna ur det jag vill kalla utbildningskapital (mer om denna faktor nedan). För mer och utförligare information om denna vetenskapsteoretiska problematik kring samvariationer och kausalitet, se t ex Ingvar Johansson och Niels Lynoe, *Medicine & Philosophy, A Twenty-First Century Introduction*. Frankfurt 2008, kapitel 6.2.

113 Den kulturkapitalstarka överklassfraktionen har exempelvis inte enbart ett aristokratiskt idrottsideal som yttrar sig i en förkärlek för bergsvandring och liknande, de föredrar också dyrbara årgångsviner och filosofisk och politisk litteratur. Livstilsvalen signalerar, för de som förstår att tolka dess sociala distinktionsvärden, förfining och exklusivitet.

En av idrottslogikteorins grundpelare är att individer med stort kulturellt kapital är mer fysiskt aktiva än de med mindre kulturellt kapital. Engströms kulturkapitalbestämning av 1953:orna 1968 baseras på faderns socialgruppstillhörighet I, II eller III samt betyg i fem ”teoretiska ämnen”. Det kulturella kapital som Engström tillskriver 1953:orna i varierande grad 1968, men också senare i uppföljningsstudierna, borde enligt min mening snarare ha kallats utbildningskapital då de flesta indikatorer som används rör utbildning. Om så hade gjorts, hade det också öppnat för en fruktbar diskussion om hur, och i vilken utsträckning, utbildningskapital också är en tillgång inom idrotten (eller kroppsövningskulturen); livet som en utbildnings- och yrkeskarriärbana som premierar en långsiktighet och medel-måltänkande liknande det som finns inom idrotten. Kanske är det utbildningskapitalet, snarare än det mer obestämda kulturella kapitalet, som bör vara utgångspunkt vid analyser av reproduktion och upprätthållande av goda och mindre goda fysiska vanor?

Engströms tolkningar av data är i vissa fall tveksamma och märkliga. Som stöd för tesen att idrottsligt habitus, det som förvärvats under barn- och ungdomsåren, är ”trögrörlig” och påverkar fysisk aktivitet långt senare, åberopas data som visar att de 1953:or som gjort en klassresa utbildningsmässigt, från socialgrupp tre till ett, fortfarande som äldre är mindre aktiva motionsutövare än de som hela livet befunnit sig i social grupp ett (ca 53% mot 63% andel motionsutövare). Engström blundar dock här för att samma data (presenterad i figur 7 i SFM 2010) snarare talar för motsatsen, då de som gjort en negativ klassresa, från socialgrupp ett till tre, framstår som en relativt inaktiv kategori (ca 35% andel motionsutövare).¹¹⁴

Idrottslogikteorins socialisationsteoretiska drag

Idrottslogikteorin baseras på Bourdieus habitusbegrepp, men också på hans analyser av konsumtionens sociala distinktionsvärden. Vidare igenkänns Bourdieus betoning av vardagliga praktiker och deras logiker. Engström vill exempelvis med sitt breda, inkluderande kroppsövningskulturbegrepp få med hela spektrat av fysiska praktiker, inte bara sådant som brukar räknas till ”riktig” idrott. Engström underkänner, också det helt i linje med Bourdieu, idén om att utan analytisk bearbetning utgå från individers självförståelse vid analyser av hur och varför de handlar på ett visst sätt.¹¹⁵

Idrottslogikteorin bär dock inte bara spår av Bourdieu, utan också i hög grad av just det socialisationsteoretiska tänkande som Engström kritiserar och uttryckligen tar avstånd från (att det ”man” en gång lärt sig i barn- och ungdomsåren – praktiken fotboll, exempelvis, och att uppskatta densamma – finns kvar oförändrat hela livet; en gång fotbollsspelare, alltid fotbollsspelare). Skillnaden är att individer enligt Engström inte socialiseras att lära sig idrottsliga praktiker utan idrottslogiker.¹¹⁶ Den logik som dominerat individens barn- och

114 Engström 2010, s 90-91.

115 Det kan inte tas till utgångspunkt i analyserna, vilket dock inte ska tolkas som att Engström förnekar självförståelsen ett visst värde då individers upplevelse av vad som är en praktiks handlingsprincip är en viktig komponent i idrottslogikteorin.

116 Det kan illustreras med en lätt omskrivning av Engströms tidigare refererade/citerade kritik av det socialisationsteoretiska ”tänkandet” (se s 14 ovan). Mina få tillägg återges i fet stil och det borttagna finns inom hakklammer. ”Den nästan självklara självförståelse som de flesta har är att det man tidigt socialiserats till blir en vana eller ett tydligt inslag i livsstilen långt upp i åren. En rimlig tanke, som bygger på socialisationsteoretiskt tänkande, är att den [-t] **idrottslogik** man en gång införlivat och lärt sig tycka om, t. ex.

ungdomsår, är också enligt idrottslogikteori den som fortsättningsvis, högt upp i åldern, fungerar som ett vägledande praktiskt sinne (en gång lek- och rekreationslogiker, alltid lek och rekreationslogiker).

Idrottslogikteoriens helt centrala tankegång, och även det förenande kittet mellan det socialisationsteoretiska ”tänkandet” och Bourdieus begrepp och teoretiska ramverk, är habitusgörandet under barn- och ungdomsåren, i detta fall i och genom fysiska praktiker av skilda slag, och hur detta följer individen hela livet som en segt verkande handlingsdisposition. Men där Bourdieu främst uppehåller sig vid idrottliga praktiker utifrån ett klassperspektiv (klasshabitus) och hur idrottsliga val, som ett uttryck för smaker och livsstilar (livsstilsrummet) uppvisar systematiska överensstämmelser med rummet av sociala positioner, väljer Engström att fokusera det individuella levnadsbaneperspektivet och olika logiker inom kroppsövningskulturen.

Logikkrockar

Engströms idrottslogikteori betonar *individen* (habitus) och dennes samspel med logikerna. Här finns en medveten och systematisk fokusering av individerna och hur de utifrån habitus upplever och påverkas av idrottslogikerna i olika avseenden.¹¹⁷ Till detta bidrar givetvis Engströms intresse för livsloppsperspektivet, vilket i sin tur är starkt knutet till den empiri han använder (uppföljningsstudierna).

Denna individfokusering betyder inte att sociala aspekter saknas då idrottslogikerna tillskrivs socialt särskiljande krafter, såväl synkront (i det sociala rummets ”nu”) som diakront (genom habitus handlingsdispositioner och livslånga verkningar). Detta gäller även på en vardaglig mikronivå, där individer, som det förklaras, kan bli osams på grund av att de medverkar i en gemensam praktik men utifrån olika logiker. (Engström ger flera konkreta exempel på vardagliga logikkrockar och de konflikter de kan leda till.)¹¹⁸

I vilken utsträckning dessa logikkrockar existerar, och även har det konfliktdjup som antyds, utreds inte närmare vilket i sin tur sannolikt beror på empirins beskaffenhet. Här åsyftas att uppföljningsstudierna saknar information om logikkrockar. Logikkrockarna framstår som abstrakta och teoretiskt härledda sociala konflikter på i första hand individnivå. Till detta bidrar också idrottslogikteoriens avsaknad av idrottsfält (eller kroppsövningskulturfält) och idrottsliga subfält (eller kroppsövningskultursubfält). Som en konsekvens av detta – avsaknaden av fältbegreppet¹¹⁹ – och hithörande tänkande om agenters kamp och konkur-

att spela **spontan**fotboll, att förstå och uppskatta **det lekfulla** spelet etc., skulle innebära att man bibehåller sitt intresse och fortsätter att spela **spontan**fotboll så länge muskler och leder står en bi.” Engström 1999, s 104; Engström 2010, s 113-114.

117 Här åsyftas exempelvis de många, och till empirin mycket löst kopplade, social- och individualpsykologiska resonemangen och exemplen om hur idrottsliga subjekt agerar och tänker kring sitt eget och andras idrottande.

118 I Engström 2010, s 74-76, redogörs exempelvis för hur en innebandymatch med arbetskamrater kan leda till osämja då deltagarna agerar efter skilda logiker; några utifrån ”tävling och rangordning”, andra utifrån ”lek- och rekreation”.

119 I Engström 1999 diskuteras i Bourdieuavsnittet (s 43-47) fältbegreppet och hur det bland annat förhåller sig till habitus. Här uttrycks en medvetenhet om att kroppsövningskulturen skulle kunna ses som ett kroppsövningskulturfält, med en särskild logik, och att detta fält i sin tur skulle kunna bestå av delfält som exempelvis fotboll. Frågan om fältbegreppets användbarhet, och koppling till habitus, lämnas dock därefter hän och nämns överhuvudtaget inte mer (fält som dominerade av *en* logik). I den fortsatta framställningen i Engström 1999 används också, vilket gäller för hela Engström 2010, istället för fält

rens, centralt hos Bourdieu, tenderar idrottslogikteorin att framställas som dränerad på identifierbara kollektiva krafter och sociala spänningsfält (vertikalt, överordnade-underordnade, och horisontellt, den kulturkapitalstarka fraktionen kontra den ekonomikapitalstarka fraktionen).¹²⁰ Kvar blir en ganska abstrakt och heterogen kroppsövningskultur, vars olika logiker ges en betydande socialt särskiljande kraft. Den som föredrar, känner smak för, fotbollsspelande dominerad av logiken ”tävling och rangordning”, exempelvis i form av seriespel, känner avsmak för fotbollsspelande dominerad av logiken ”lek och rekreation”, exempelvis spontanfotboll.¹²¹

Idrottslogikteorins ökade komplexitet

Idrottslogikteorin är uppbyggd dels av faktorer på subjektsnivå – vad upplever den fysiskt aktive individen som meningsbärande handlingsprincip i just denna praktik – dels av det motsatta, att en praktiks logik bestäms av dess ”regler, ramar och villkor”.¹²² Ju hårdare strukturerat ”sammanhang”, desto mindre spelrum för individerna att ladda en praktik med meningsbärande handlingsprinciper, och tvärtom. Logikbestämningen blir mot denna bakgrund en ganska komplicerad analytisk utredning där många faktorer av skilda slag ska beaktas.¹²³

Idrottslogikteorins komplexitet ökar också över tid, i så motto att den är mer sammansatt och multidimensionell i SFM (2010) jämfört med i ISSM (1999). I ISSM (1999) förklaras att det vanligtvis är så att en enda praktik (logik) dominerar en individs habitus under hela livet, vilket också är en övergripande tematik i framställningen. Till detta bidrar inte minst Engströms argumentation, inspirerad av Bourdieus *Distinction*, om att en individs habitus – ”som den bakomliggande generativa principen för smakskillnader och omedvetna strategier för praktiken”¹²⁴ – på det kroppsövningskulturella området yttrar sig som smak för

begrepp/begreppskombinationer som ”sociala världar”, ”idrottens, sportens område”, ”kroppsövningskulturens [...] arena”. Se t ex Engström 1999, s 46 och 51; Engström 2010, s 46-47.

120 Det sistnämnda (”kollektiva krafter och sociala spänningsfält”), bör betonas, rör *idrottslogikteorin* och de idrotthistoriska delarna i Engström 1999/Engström 2010, däremot inte exempelvis slutkapitlen och de diskussioner som här finns om idrott, motion, idrottsämnet i skolan med mera och samhällelig ojämlikhet och vikten av att minska denna.

121 Ett exempel: huruvida ens habitus harmoniserar med brottning eller inte, som fysisk praktik, utgår i Engströms teoribygge inte primärt från en analys av brottningen som social praktik (kroppslighet, dess integrerade kamp- och jämförelsekomponent, dess sociala historia, etc) utan istället från dess logik (meningsbärande handlingsprincip), vilket kan variera beroende på de brottande subjektens förståelse av vad som är meningsbärande handlingsprincip, och de strukturerande principer som anger handlingsutrymmet, socialt och praktiskt (handlar det om en titelmatch i ett världsmästerskap, brottning i ”korpserien” eller vänskapligt brottande med vänner utomhus). Engströms smak-avsmaks resonemang utmönstras dock efterhand, mer om detta nedan.

122 Eller som det ibland uttrycks: som ”sammanhang”, påbjudna normer och reglerande principer.

123 Engströms konkretiserande resonemang tyder på att individers (fotbollsspelares) möjligheter att exempelvis ladda en VM-finalmatch i fotboll med ett valfritt antal meningsbärande handlingsprinciper inte är särdeles stor. Här dominerar logiken ”tävling och rangordning”. Och det gäller alla involverade spelare. Praktikens ”regler, ramar och villkor”, eller ”sammanhanget” – för att använda en annan term hos Engström – har bestämt logiken (inte subjektens upplevelse av vad som kan tänkas vara meningsbärande handlingsprinciper). Längre ned på en tänkt fotbollsmässig prestationsskala förefaller dock individens möjlighet att tolka de meningsbärande handlingsprinciperna lite olika att vara större. Här kan fotbollsspelet av en individ exempelvis upplevas som dominerad av ”tävling och rangordning” medan en annan tycker sig uppleva den som dominerad av ”lek och rekreation”.

124 Engström 2010, s 43.

vissa fysiska praktiker (logiker) och avsmak för andra. Har man en habitus som ger smak för praktiken (logiken) ”tävling och rangordning” så följer automatiskt också avsmak för andra praktiker (logiker), exempelvis ”färdighetsträning”.¹²⁵

Smak-avsmakstematiken, som i ISSM (1999) behandlas i samband med presentationen av Bourdieus begrepp och ”teoretiska referensram”, förvandlas dock efterhand, i analyserna av empirin (uppföljningsstudien) och slutsatserna till smak för praktiker (logiker), medan avsmak för praktiker (logiker) nedtonas och inte heller används som analytiskt verktyg.¹²⁶ Den successiva utmönstringen av begreppet och tänkandet kring avsmak är förmodligen ett resultat av Engströms strävan att tona ned skillnaderna mellan de olika praktiker (logikerna). I ISSM (1999) hävdas också att en och samma individ kan trivas med att utöva flera olika fysiska praktiker (logiker), vilket närmast förutsätter ett övergivande av tanken att smak för en praktik (logik) inkluderar avsmak för andra praktiker (logiker).

Denna komplexitet hos idrottslogikteorin framhålls än mer markerat i SFM (2010). Här betonas att en praktik kan ha en ”mångfald av närvarande logiker, som kan harmonisera med varandra”.¹²⁷ En praktik kan också, förklaras det, bestå av en ”kombination” av logiker. I en längre skogs promenad ingår exempelvis logikerna fysisk träning, utmaning och naturmöte.¹²⁸ En förklaring till den ökade komplexiteten – inklusive nedtonandet av logikernas socialt särskiljande verkningar – kan vara ökningen av logiker från sju till tretton där en del ligger ganska nära varandra. Det är sannolikt också en förklaring till att ISSM:s diskussion om smak-avsmak helt utgått i SFM (2010). Nu är det bara smak *för* logiker som gäller. Med utmönstrandet av avsmak, utmönstras också det relationella perspektivet, en helt central komponent i Bourdieus tänkande kring konsumtionsfält och livsstilsval.

Förekomsten av harmoniserande logiker används också av Engström som utgångspunkt för att förklara varför vissa idrotter, och här nämns i SFM (2010) golf som ett exempel, vuxit sig populära. Golf kan utanför organiserade tävlingssammanhang på en och samma gång, utan att skapa osämja hos de involverade, innehålla logikerna ”prester”, ”färdighetsträning”, ”fysisk träning”, ”lek och rekreation” och ”naturmöte”.¹²⁹ Dessa och liknande resonemang om harmoniserande/kombinerande logiker ska dock inte tolkas som att logikerna, i en och samma praktik, under utövandet, är likvärdiga eller har samma genomslag utan ”oftast domineras [...] de olika praktiker av en logik”.¹³⁰

Idrottsteorin har alltså sammantaget en betydande komplexitet, och den ökar över tid (1999-2010). Det här gäller främst utsagorna om å ena sidan *en* dominerande logiks påverkan, i nuet (som kan leda till osämja) och över tid (som kan resultera i fysisk inaktivitet hos vuxengenerationen), och å andra sidan, det rakt motsatta; många harmoniserande logiker i

125 Om smak/avsmak skrivs i Engström 1999, sid 51, att: ”Kroppsovningskulturen erbjuder således en arena där olika sociala behov kan identifieras och uppfyllas. [...] Här kan olika smaker särskiljas som också innebär att man känner avsmak för andras smak. Med andra ord finns här stora möjligheter att finna skiftande livsstilar.” Denna tes om smak och avsmak, motsägs dock i viss mån av andra utsagor som indikerar att en individ kan ha smak för många olika praktiker (logiker) samtidigt. Om smak också inkluderar avsmak förefaller i dessa sammanhang vara en mer eller mindre öppen fråga.

126 Med det menas att individers avsmak(-er) för vissa fysiska aktiviteter, indirekt logiker, skulle kunna användas vid logikbestämningen (inte bara vila på ”smak för”).

127 Engström 2010, s 75. Idrottslogikteorins komplexitet i Engström 2010 stegras ytterligare några snäpp genom Engströms framhållande av att det kan finnas fler och/eller andra logiker som innehållsligt behöver se ut som dem han presenterar. Se exempelvis Engström 2010, s 52.

128 Engström 2010, s 74.

129 Engström 2010, s 75.

130 Ibid, s 73.

en och samma praktik.¹³¹ Men på ett övergripande plan, genom teorins ökande komplexitet, men också genom att vissa formuleringar utgått 2010 jämfört med 1999, uppmjukas idrottslogikteorin över tid och öppnar för en mindre mekanisk tolkning. Det gäller exempelvis formuleringen i ISSM 1999 om att en individ under *hela livet* är dominerad av en praktik (logik), som alltså inte finns med i SFM 2010.

Logikbestämningen

Det är inte lätt att rekonstruera hur Engström gått till väga när han logikbestämt kroppsövningskulturens praktiker, skrivit fram deras karaktäristika och i SFM stannat för att det finns tretton logiker men samtidigt öppnar för att det kan finnas fler.¹³² Jag saknar en diskussion om den analytiska avvägning som gjorts vid praktikers logikbestämning; hur mycket vikt som (efter analytisk bearbetning) tillmätts fysiskt aktiva individers subjektförståelse jämfört med de indikationer som erhållits via analyser av ”sammanhanget” (objektiva villkor). Behovet framträder som än starkare mot bakgrund av att det finns en tendens att ge ”sammanhanget” ökad betydelse i slutet av böckerna, när resultaten sammanfattas och distinkta slutsatser ska formuleras. Här framstår individerna överlag som passiva mottagare av logikerbjudanden knutna till kroppsövningskulturens praktiker. Det gäller även relativt löst organiserade praktiker som jogging (som ”är” liktydig med underlogiken ”fysisk träning”).¹³³

De många utsagorna om vad fysiskt aktiva subjekt upplever, vad som karaktäriserar olika praktiker och logiker skrivs fram på ett närmast idealtypiskt vis. Referenser till egen eller annan idrottsforskning som stödjer och förklarar det som framförs i texten är mycket sporadiska och allmänt hållna.¹³⁴ Engström är det undersökande subjektet – det ”man” som omtalas i methodsavsnitten (se ovan, s 16) – det ”man” som ställt frågor till fysiskt aktiva individer (om praktikers handlingsprinciper, etc), men utan att ha gjort det så att säga. Idrottslogikernas karaktäristika är – som det verkar – baserade på hans decennierlånga erfarenhet som idrottsforskare och vad han känner till om fysiska praktiker inom skilda områden.

Vetenskaplig substantialism

Idrottslogikerna tillskrivs karaktäristika – oavsett om det rör sig om upplevda meningsbärande handlingsprinciper eller logikernas ”sammanhang” – som förefaller ligga helt i linje med de benämningar som Engström gett dem och den självförståelse som kan tänkas finnas hos dem som är aktiva inom praktiker dominerade av en viss logik. Logiken ”umgänge med djur” handlar exempelvis om precis detta, liksom logiken ”tävling och rangordning” handlar om praktiker där man ofta tävlar och med en betydande målmedvetenhet. De flesta

131 Där det dock ändå hävdas att en logik dominerar. Men då detta varken kommenteras eller utreds så bör det röra sig om ett dominansförhållande utan särskilt viktiga konsekvenser.

132 Engström 2010, s 52.

133 Engström 2010, s 118.

134 Med ”förklarar” avses exempelvis det märkliga påståendet att fysisk träning ”aldrig bedrivs som lagidrott i den meningen att den egna insatsen eller framgången påverkar andras, och vice versa”. Engström 2010, s 63.

torde klara av att gissa vad logikerna ”naturmöte” och ”rörelse till musik” handlar om. Här avtäckts alltså inga fördolda eller halvt anade sociala logiker.

Idrottslogikteorins konstruktion kan i detta avseende – betoningen av de ytliga och mest uppenbart manifesta karaktäristika – också vara en förklaring till teorins popularitet. Vem har inte hört talas om ”tävlingsmänniskor”, ”naturmänniskor” och ”de som hela tiden söker spänning”? Idrottslogikteorin kan ses som ett försök att vetenskapliggöra, kanske också exploatera (i betydelsen ”slå mynt av”) ett befintligt och ganska vanligt, vardagstänkande. Det rör sig alltså om ett idrottsvetenskapligt inlån från det studerade området, och andra samhällsområden, ett vetenskapliggörande av kategoriseringar, värderingar och förklaringar hämtade ”utifrån”. Sett ur detta perspektiv är idrottslogikteorin en icke-konstruktivistiskt grundad teori med betydande substantialistiska inslag.

Några empiriska reflektioner

En av böckernas viktigaste slutsatser är att föreningsidrotten och dess ”tävlingslogik” inte ”tycks förbereda för kommande motionsaktivitet”.¹³⁵ Ett tidsmässigt omfattande föreningsidrottande som ung, samt kanske också att ha uppfattats som en talang – och ha en liknande självbild – ”saknade i princip prognosvärde för senare motionsutövning”. Detta gällde särskilt pojkarna som i högre grad än flickorna var medlemmar i idrottsföreningar 1968.¹³⁶ Det är till och med så att barn- och ungdomsårens dominerande logiker ”förklarar [...] det sjunkande intresset” för fysisk aktivitet hos den åldrande befolkningen.¹³⁷ Annorlunda förhöll det sig med de som ”hade erfarenhet av aktiviteter som bygger på naturmöteslogiken [exempelvis skidåkning, då dessa] återfanns oftare som motionsutövare i medelåldern.” Orsaken är att deras habitus är bättre anpassad till det kroppskulturutbud som möter äldre individer.¹³⁸

Engströms slutsats angående den statsunderstödda föreningsidrotten innebär givetvis ett kraftigt underkännande av denna, som den bedrevs under 1960-talet, men också senare då tävlingslogiken enligt honom dominerat, och dominerar, idrottsföreningarnas verksamhet.

Engström diskuterar inte närmare hur den föreningsidrott som 15-åringarna mötte 1968 såg ut och hur den liknar eller skiljer sig från den som finns idag. Skillnaderna bör rimligen vara betydande. De 15-åringar som 1968 angav idrottsföreningsmedlemskap kan också på goda grunder antas ha en medlemshistoria som avvek från den som dagens 15-åringar har. Vanligen utpekas 1970-talets första år som den period då den moderna organiserande barn- och ungdomsidrotten tog sin form, med start för barn i sju-åtta årsåldern och involverande uppemot 60-70 procent av dem i åldrarna 10-12 år.¹³⁹ Engström behandlar föreningsidrotten 1968 och 1999/2010 som i princip identisk, vilket är anakronistiskt.¹⁴⁰

¹³⁵ Engström 2010, s 109.

¹³⁶ Pojkar ca 50% och flickor ca 17%. Pojkarna föreningsidrottade inte enbart utan ägnade sig också ett tämligen omfattande egenorganiserat idrottande. Som jag tolkar Engström så bidrog detta, då denna vilade på en snarlik logik, inte som ”logikmotvikt” utan snarare tvärtom, då denna fysiska aktivitet dominerades av logiken ”lek och rekreation med tydliga inslag av kampmomentet”. Engström 2010, s 114-115.

¹³⁷ Engström 2010, s 76.

¹³⁸ Citaten från Engström 2010, s 116-117. Se även Engström 1999, s 68-70 och s 103 ff.

¹³⁹ Den explosionsartade utvecklingen under 1970-talet var en konsekvens av idrott-åt-alla politiken med det kommunala aktivitetsstödet som finansiell grund.

¹⁴⁰ Engström kommenterar kortfattat denna problematik i *Smak för motions* sista kapitel med konstaterandet att ”dagens 15-åringar” möter en ”helt annan värld” än de 15-åringar som svarade på hans enkäter 1968.

Om vi utgår från att det är så att föreningsidrottandet faktiskt motverkar ett aktivt fysiskt liv hos vuxengenerationen, borde rimligen äldres fysiska inaktivitet ha ökat successivt de senaste 30-40 åren. Det är idag betydligt fler vuxna (och en högre andel) än tidigare som genomlevt föreningsidrottens logikprägling. Här åsyftas alltså den organiserade barn- och ungdomsidrottens kraftiga expansion sedan 1970-talet. Den fysiska aktivitetsgraden hos vuxna borde alltså sedan 1960-talets slut visa på en negativ trend, minskad fysisk aktivitet, och så är inte fallet.¹⁴¹ Det är vidare, om Engström har rätt om föreningsidrottens kontra-produktiva logik, svårt att förstå hur Sverige, med sin mycket omfattande, folkrörelsebaserade föreningsidrott (där majoriteten aktiva är barn och ungdomar), ständigt återfinns i topp i internationella jämförelser av befolkningars fysiska aktivitetsmönster (jämförande studier, i huvudsak mellan europeiska länder, som började få en mer solid empirisk bas mot 1990-talets slut). En av de förklaringsfaktorer som brukar utpekas i dessa studier – till varför inte bara Sverige utan också Danmark, Norge och Finland ligger högt – är just den omfattande ideellt organiserade barn- och ungdomsidrotten i dessa länder.¹⁴²

Kritiken – en slutkommentar

Engströms idrottslogikteori representerar ett självständigt och kreativt teoribygge utan direkt motsvarighet hos Bourdieu.¹⁴³ En del av teorins attraktionskraft ligger förmodligen i dess skenbara enkelhet och att den överensstämmer med många människors föreställningar om människors karaktärsdrag, och hur de kommer till uttryck inom idrott/friluftsliv eller inom helt andra områden, exempelvis arbetslivet (”tävlingmänniska”, ”naturmänniska”, etc). Samma effekt – hög attraktionskraft – får paradoxalt nog också teorins komplexitet då tolkningsmöjligheterna framstår som närmast oändliga.¹⁴⁴

Som framgått av den kritiska granskningen så menar jag att idrottslogikteori har betydande svagheter. På ett övergripande plan framstår den som alltför komplex, det är helt enkelt för många logiker med tanke på de inneboende krafter som tillskrivs dem. Idrottslogikteori tenderar också, särskilt mot slutet av böckerna, att likna en smakpreferenstypologi av mer allmänt slag. Att detta uttryckligen *inte* är Engströms avsikt ändrar inte på hur han

”Med detta i minnet kan ändå ett antal viktiga konstateranden göras som, enligt min mening, har stor betydelse för förståelsen av om individerna kommer att utveckla en livsstil som innebär regelbunden kroppsövning.” Å ena sidan rör det sig om helt olika världar, å andra sidan behandlas de som om det vore likadana världar. Olika-världen-resonemanget betyder alltså inget i praktiken, har inga konsekvenser för hur Engström tycker sig kunna formulera slutsatser och generella utsagor. Engström 2010, s 112. Engström har en tendens (inte bara i dessa böcker) att hantera svårigheter på detta sätt. Jag har tidigare visat hur fältbegreppet avförs utan närmare motivering i ISSM, samtidigt som resonemanget visar på en medvetenhet om att detta begrepp existerar.

141 Se exempelvis SCB. *Äldres levnadsförhållanden – Arbete, ekonomi, hälsa och sociala nätverk 1980-2003*, Levnadsförhållanden, rapport 112. Statistiska Centralbyrån, Stockholm 2006.

142 Se exempelvis *Special Eurobarometer 412. Sport and Physical Activity*, Report 2014. Europeiska kommissionen. För belysning av mätproblemen i jämförande studier av fysisk aktivitet i olika europeiska länder, se exempelvis Charlotte Van Tuyckom, Piet Bracke och Jeroen Scheerder, ”Sports – idrott – esporte – deporte – sportovní. The problem of equivalence of meaning in comparative sports research”, i *European Journal for Sport and Society* 2011, 8 (1/2), 85-97; Hanspeter Stamm och Markus Lamprecht, “Swiss sports participation in an international perspective”, i *European Journal for Sport and Society* 2011, 8 (1/2), 15-29.

143 Med det menas att Bourdieu inte skissat på eller utvecklat någon slags idrottslogikteoretisk förlaga av det slag som här behandlas.

144 Idrottslogikteori stipulerar att individens habitus är logikbestämningens sista, avgörande instans.

faktiskt använder den (specifika fysiska praktiker, idrottsgrenar exempelvis, ”är” en viss logik).¹⁴⁵

En av mina huvudinvändningar mot idrottslogikteorin är att Bourdieus habitusbegrepp, som det används av Engström, inte förankras socialt eftersom fältbegreppet (och därmed också idrottskapital som tillgång) utmönstras. Teorins asocialitet förstärks ytterligare när kroppsövningskulturen som livsstilsrum bara handlar om *smak för*, inte som hos Bourdieu också avsmak. Kvar blir habitus och logikerna, med det sistnämnda svävande i ett socialt vakuum. Enligt teorin yttrar sig exempelvis logiken ”tävling och rangordning” på samma sätt inom alla idrotter, och så är det ju inte. Många idrotter karaktäriseras av att de inte kan utföras utan någon motpart och i sig innehåller moment av kamp- och prestationsjämförelse. Kroppslighet och kampmässig intensitet kan, som i många lagbollidrotter men särskilt brottning, boxning, etc, vara betydande och ett skäl till överklassens (och delar av medelklassernas) avsmak för dessa idrottsliga praktiker. Men idrottslogikteorins ”glasögon” inrymmer inte dylika sociologiska perspektiv.

Engströms två böcker saknar i stor utsträckning dialog med annan relevant forskning på området. Och när det görs så är det inte invändningsfritt. Beskrivningen av den socialisationsteoretiska ”tänkandet” hade exempelvis kunnat vara utförligare och mer nyanserad. Att i en not, utan egentliga argument, avfärda ”flertalet av de under 1970- och 1980-talen tongivande amerikanska idrottssociologerna” därför att de har en annan syn på lek än Engström, representerar ett märkligt förfarande.¹⁴⁶ Viktigast av allt är dock oviljan att konfrontera idrottslogikteorin, och de resultat och slutsatser som Engström presenterar, med annan forskning som undersökt sambandet mellan idrott under barn- och ungdomsåren och motionsvanorna hos äldre. För sådana finns.¹⁴⁷ Inte mindre än fem studier från 2000-talet listas i en not i SFM. Enligt Engström har dessa studier visat på ett positivt samband, det vill säga, att de som idrottar under barn- och ungdomsåren också i högre grad är motionsutövare än de som inte idrottat som unga. Dessa studier avfärdas i en mening som irrelevanta, och/eller ointressanta, då de ”ofta genomförts utan att hänsyn tagits till sociokulturella förhållanden eller att de idrottsliga erfarenheterna kan vara mycket olika, dvs. bygga på olika logiker”.¹⁴⁸ Nog hade denna forskning varit värd mer än en mening.

6. Avslutning

Lars-Magnus Engström har sedan 1970-talet varit en inflytelserik kunskapsproducent inom det humanvetenskapliga idrottsforskningsfältet. Folkhälsoperspektivet har varit ett framträdande inslag i hans forskning, liksom tanken att grunden för goda fysiska vanor läggs i unga år, inte minst i och genom skolämnet idrott och hälsa. Ett annat kännetecken, vilket även genomsyrar hans idrottslogikteori, är hans återkommande och principiellt allvarliga kritik av ”tävlingsidrotten”, vilket till stora delar sammanfaller med den organiserade

145 Engström 2010, s 49.

146 Engström 1999, s 26.

147 I not 87 nämns författarna till dessa, däribland Tuija Tammelin, ”A review of longitudinal studies on youth predictors of adulthood physical activity”, *International Journal of Adolescence Medicine and Health*, 17 (1), 2005; V Seefeldt, R M Malina & M A Clark, ”Factors Affecting Levels of Physical Activity in Adults”, *Sports Medicine*, 3, 2002.

148 Engström 2010, s 104.

och ideellt baserade föreningsidrotten.¹⁴⁹ Enligt min mening har denna kritik i och med idrottslogikteorin, och dess förankring i Bourdieus begrepp och teoretiska ramverk, fått ökad tyngd och vetenskaplig legitimitet.¹⁵⁰

Engström är en av de forskare som sedan 1970-talet aktivt upprätthållit en tävlings-idrottskritisk diskurs inom den humanvetenskapliga idrottsforskningen. Denna diskursivt präglade förståelse av ”tävlingsidrotten” omfattas i första hand av de forskare, främst pedagoger, som studerat barn- och ungdomsidrotten ur ett inkluderande folkhälsoperspektiv.¹⁵¹ De igenkänns av att de tillskriver ”tävlingsidrotten” ett innehåll överladdat på allvar, inhumana krav, primitiv känsloutlevelse och fåfång statusjakt.¹⁵² Tävlingsidrotten anses exempelvis inte fullt ut respektera principen om människors lika värde.¹⁵³ Det som kännetecknar de mest långtgående kritikerna inom den tävlingsidrottskritiska diskursen, och som skiljer ut dem från många andra idrottskritiker, är kritiken av tävlandet som sådant. Lösningförslagen illustrerar också detta då forskarna förordar ”konkurrensfria övningar”, bildandet av idrottsföreningar utan ”tävlingsinslag”,¹⁵⁴ eller som Engström gör från och med 1990-talets slut, argumentera för en breddning av logikutbudet och uppvärdering av logiker andra än ”tävling och rangordningslogiken”.

Ett framträdande inslag i den tävlingsidrottskritiska diskursen är det individuella perspektivet – studieobjektet är individen och dennes relation till fysisk aktivitet, ibland också vertikala relationer (idrottsledare, lärare, föräldrar) – samt bristen på analyser av ”tävlingen” (eller ”tävlingsmomentet”, ”tävlingsinslag”) som social företeelse. Den tävlings-idrottskritiska diskursen och dess teorier, exempelvis idrottslogikteorin, tillhandahåller en förståelse av tävlingsidrotten som onödiggör empiriska studier och jämförelser med andra

149 Tävlingsidrotten, och dess i Engströms ögon mycket problematiska ”tävlingsmoment”, kallas numera (i Engström 2010, exempelvis) oftast logiken ”tävling och rangordning”, inte som förr ”tävlingsidrotten”. Hans begrepp ”kroppsvÖVNINGSKultur”, avspeglar och signalerar för övrigt också enligt min mening hans kritiska hållning till ”tävlingsidrotten”. ”KroppsvRÖRELSEKultur” hade i detta avseende varit mer neutralt. Detsamma kan sägas om logikbenämningen ”tävling och rangordning”, där en mer adekvat logikbenämning hade varit ”tävling och TILLFÄLLIG rangordning”.

150 Den gamla tävlingsidrottskritiska diskursen tränger igenom också i den meningen att huvudintresset i såväl ISSM (1999) som SFM (2010) ägnas just logiken ”tävling och rangordning”.

151 Detta stycke är en sammanfattning av i huvudsak Jonny Hjelm, ”Den brutala tävlingsidrotten. Svensk idrottsforskning om gemenskap och konkurrens inom idrotten”, www.idrottsforum.org, 2010-12-15 och Jonny Hjelm, ”Idrott på lek och allvar”, www.idrottsforum.org, 2012-01-25. Det bör framhållas att den tävlingsidrottskritiska diskursen inte omfattar de svenska idrottspedagoger som utgått från Michael Foucaults teorier om kropp och disciplinering samt de som fostrats i den västsvenska miljö som haft pedagogen Göran Patriksson som centralgestalt.

152 En återkommande formulering i Engströms skrifter genom åren är exempelvis att tävlingsidrotten ”säkerligen” skulle ”upplevas som brutal om den [”rangordning efter prestationsförmåga”] gjordes inom andra områden av vårt samhällsliv”. Se exempelvis Engström 2010, s 28-29. Här finns vidare en intressant blindhet för att den egna världen, den akademiska, också selekterar utifrån prestationsförmåga, ibland, som inom konstutbildningarna, på ett sätt som förefaller minst lika ”brutal”. Till landets högre konsutbildningar antas man genom uppvisande arbetsprover och till de mest attraktiva utbildningarna antas några procent av de sökande. De som misslyckas, försöker ofta igen, och igen. Se Martin Gustavsson, Mikael Börjesson & Marta Edling (red.), *Konstens omvända ekonomi. Tillgångar inom utbildningar och fält 1938-2008*, Göteborg.

153 Engström 1989, s 109.

154 Konkurrensfria övningar efterlystes 1970 på en konferens av psykologen, senare pedagogen, Torbjörn Stockfelt. 42 år senare föreläste psykologen Erwin Apitzsch i Umeå över temat ”idrottsföreningar utan tävlingsinslag”. Apitzsch var inbjuden av lokala politiker som oroades av ungdomarnas idrottsliga avhopp. Apitzsch förklarade att idrottsliga avbrott skulle minska om idrottsföreningar startades upp ”utan tävlingsinslag”. (Vad detta var förklarades eller kommenterades inte närmare.) Det går som jag ser det en rak linje mellan Stockfelt 1970 och Apitzsch 2012. Se Jonny Hjelm, ”Tävlandet inom idrotten”, i *Forum för idræt. Idrættens begivenheder og Krydsfeltet mellem idrættshistorie og -sociologi*, nr 1 2012.

liknande verksamheter.¹⁵⁵ Vidare kontrasteras ofta tävlingsidrotten, också här på ett typiskt diskursivt sätt, mot starkt idealiserade beskrivningar av lek och spontanidrott (de har allt det goda som tävlingsidrotten saknar).

Idrottslogikteorin och ett mer allmänt användande av begreppet ”tävlingslogik” tenderar att reducera komplexa sociala sammanhang. Den reduktionistiska ambitionen är i sig positiv, det är ju vetenskapens uppgift att ur verklighetens kaotiska mångfald identifiera det betydelsebärande, och vad som inte i samma grad är det. Men idrottsforskningens tävlingslogikreduktionism kan också gå för långt då den – genom sitt ensidiga fokus på vinst-förlust, konkurrens och formell rangordning (resultatlista) – ibland blir överreduktionistisk och resulterar i endimensionella och onyanserade resonemang, analyser och slutsatser. Det gäller exempelvis pedagogen Bengt Larssons logikbaserade påstående ”att på gå gym [där logiken ”tävling och rangordning” inte dominerar] innebär också att man rör över sin egen tid och sin träning. Det är en fysisk verksamhet där man tränar sin kropp utan andra krav än sina egna.”¹⁵⁶ Pedagogen Tor Söderströms doktorsavhandling om gymkulturen visar något annat.¹⁵⁷ Tävlingslogiktänkandets reduktionism riskerar också osynliggöra idrotts-tävlandets sociala dimensioner. Ett exempel är pedagogen Suzanne Lundvall som, i en text om idrottsundervisningen i grund- och gymnasieskolan, pekar på diskrepansen i vad idrottslärarna uppgav som viktigt ”och vad man sedan de facto undervisade i”. Å ena sidan betonade de samarbetsövningar, lekar, träning och motion samt bollekar och rörelseglädje, å andra sidan visade det sig att bollspel var den absolut vanligaste aktiviteten: ”var [det] ett sätt att arbeta med samarbetsövningar?”, undrar Lundvall retoriskt och kritiskt.¹⁵⁸ Att lag-

155 Här åsyftas exempelvis tävlingsfria verksamheter som dans och scouting som precis som föreningsidrotten också har kraftiga medlemstapp bland äldre tonåringar.

156 Bengt Larsson, *Ungdomarna och idrotten. Tonåringars idrottande i fyra skilda miljöer*, Stockholm 2008, s 109.

157 Tor Söderström, *Gymkulturens logik. Om samverkan mellan kropp, gym och samhälle*, Umeå 1999. Se särskilt kapitel sju.

158 Suzanne Lundvall, ”Bilder av ämnet idrott och hälsa – en forskningsöversikt”, i Håkan Larsson & Karin Redelius, *Mellan nytta och nöje*, Stockholm 2004, s 24-25. Här ska tilläggas att Lundvall, i sin kommentar om bollspel och samarbete, refererar en nationell utvärdering på området och den åsikt som denna forskargrupp fört fram, som alltså låg i linje med citatet. Lundvall stödjer dock till fullo gruppens uppfattning om att bollspel inte lär ut samarbete, eller att det var en väl bred tolkning av ”samarbete”.

Tävlingslogiktänkandet kan också bidra till märkliga vetenskapliga problemformuleringar. Här åsyftas bland annat Daniel Alsarves nyligen publicerade idrottshistoriska doktorsavhandling: *I ständigt strävan efter framgång? Föreningsdemokratis innehåll och villkor i Örebro Sportklubb 1908-89*, Örebro 2014. Här skrivs på första textsidan (s 13): ”Att en organisation, i vid bemärkelse, försöker eftersträva både demokrati och sportslig framgång kan tyckas motsägelsefullt [min kursivering]. Demokrati, i modern mening, betyder allas lika rätt till inflytande medan sportslig framgång innebär att en vinnare sorteras fram. Hur den enskilda föreningen hanterade demokratis och tävlingens till synes motstridiga ideal [min kursivering] är det problem som står i fokus i den här studien.” Här förespeglas alltså att ideella idrottsföreningar, på grund av tävlingsverksamheten, har demokratiproblem av särskilt svår och allvarlig karaktär. Detta understöds nu inte framledes i boken av något teoretiskt-principiellt resonemang kring idrottsföreningars verksamhetsinnehåll och demokratiska strukturer och hur det med avseende på dessa två aspekter ser ut i andra ideella föreningar. Är demokratin välfungerande i ideella föreningar som inte primärt sysslar med tävlingsverksamhet, exempelvis fackföreningar, politiska föreningar, nykterhetsföreningar och samfällighetsföreningar. Min och många andras forskning om exempelvis fackföreningar visar att så inte är fallet (se exempelvis Jonny Hjelm, *Hundra år med Handels*, Stockholm 2006; Jonny Hjelm, *Fackförening i storstad 1912-2012*, Stockholm 2012 och Björn Horgby, *Kampen och facket. Den socialdemokratiska hegemonins förändringar*, Umeå 2012.) Jag uppfattar Alsarves inledande utsagor om tävlingsverksamhet och demokrati som ett uttryck för diskursivt präglad förståelse av ”tävlingsidrotten”. (Alsarves utsagor är talande nog omgärdade av de inskjutna reservationsorden ”kan tyckas”/”synes” vara motsägelsefullt/motstridiga, vars innebörd dock förblir oklar.) För en korfattad och översiktlig problema-

bollidrotter som fotboll, basket, innebandy, etc i allra högsta grad handlar om samarbete, *inom laget*, är således något som förbises på grund av tävlingslogiktänkandet.

Men ändå logiker?

En förtjänst med Engströms idrottslogikteori är att den bidragit till att många forskare och studenter blivit bekanta med Bourdieus begrepp och teoretiska ramverk. Engströms ambition att analysera idrotten som kroppsliga praktiker och skilja ut meningsbärande betydelser har vidare fört den humanvetenskapliga idrottsforskningen i Sverige framåt. Användandet av begreppet ”tävlingslogik”/ ”tävling och rangordningslogiken”, dess popularitet och vanlighet inom forskningen, indikerar också att begreppet, trots sina problematiska sidor, fångar något väsentligt. Och så är det ju givetvis också. Organiserade jämförelser av fysiska prestationer, det vill säga ”idrottstävlingar”, utgör en viktig del av föreningsidrotten, och ju längre upp i den idrottsliga prestationshierarkin vi kommer, desto viktigare blir de. Återkommande internationella mästerskap och bilden av elitidrottaren och dennes kompetenser gör det också svårt för de flesta vardagsidrottare att frigöra sig mentalt från denna förståelse av idrotten.

Logikbegreppet är, menar jag, användbart inom humanvetenskaplig idrottsforskning. Men för att det ska tillföra forskningen något bör det problematiseras och användas med viss försiktighet. Nedan följer en skiss på hur en relativt enkel idrottslogikteori skulle kunna se ut, gjord med avstamp i Engströms idrottslogikteori, men också utifrån det som sociologen Mats Trondman skrivit om idrottens ”kärnlogik” samt den logikliknande dikotomin ”föreningsfostran och tävlingsfostran”.¹⁵⁹ Bourdieus beskrivning och analys av den moderna idrotten har också varit viktig.

Jag ser svensk idrott som ett avgränsat fält med två, delvis konkurrenadede, delvis harmoniserande logiker; å ena sidan (den fysisk-praktiska-prestationsinriktade) *konkurrenslogiken*, å andra sidan (den fysisk-kroppsligt baserade) *hälsologiken*. Med ”logiker” avses här i korthet socialt verkande krafter med betydande genomslag, med ungefär de krafter som Engström 2010 beskriver sina tre huvudlogiker. Viktigt är också i detta sammanhang vad som där sägs om ”harmoniserande logiker”. Konkurrens- och hälsologikerna ska ses som två logikytterligheter på en glidande skala, som ibland står i ett antagonistiskt förhållande till varandra, ibland sammanfaller fullt ut.¹⁶⁰

Konkurrenslogiken är framsprungen ur, och en avspeglning av, idrottsystemets förenklade verklighet. Här är det, som filosofen Mikael Lindfelt framhållit, idrottens värderingsmatris som bestämmer vad som är bra och dåligt. Idrotten representerar i så motto en ”koncentrerad livsförenkling”.¹⁶¹ Det kan också uttryckas som att idrotten är barnslig. Konkurrenslo-

tisering av den ideella föreningen och demokrati, se exempelvis Torbjörn Einarsson, *Medlemsorganisationen. Individ, organisationen och samhället*, Göteborg 2011.

159 Mats Trondman, *Ett idrottspolitiskt dilemma*, Stockholm 2011; Peterson 2008.

160 Som hos motionsidrottaren som inte kan göra klart för sig själv ens om drivkraften bakom hans idrottande, inklusive flitiga tävlande, är deltagandet i organiserade prestationsjämförelser eller värnandet av god hälsa, på kort och/eller lång sikt.

161 Mikael Lindfelt, *Meningsbärande idrott: livsåskådningsrelevanta perspektiv och empiriska kontraster*, Nora 2006, s 101. Se även Hans Bonde, *Body, Sport and Society in Norden. Essays in Cultural History*, Aarhus 2005; Jan Ove Tangen, *Samfunnets idrett. En sociologisk analyse av idrett som social system, dets evolusjon og funksjon fra arkaisk til moderne tid*, Oslo 1997.

giken motsvarar i hög grad Engströms ”tävling och rangordningslogik”, Trondmans ”idrottens kärnlogik” och Petersons ”tävlingsfostran” (och de värden som denna fostransform värnar).¹⁶² En skillnad är att jag, genom att använda begreppet ”konkurrens-(logik)” istället för ”tävlings-(logik)”, vill bidra till att vidga och nyansera förståelsen av vad ”tävling” är och kan vara (även informella prestationsjämförelser).

Idrottens konkurrenslogik avskiljer sig i nästa analytiska steg i två huvudformer, dels motkonkurrens(logik)idrotter, som kännetecknas av att de inte kan utföras ensamma (bordtennis, brottning, armbrytning, fotboll, innebandy, etc), dels parallellkonkurrens(logik)idrotter (löpning, simning, etc), som kan utföras individuellt och enskilt, men där man vid tävlingar presterar tillsammans, bredvid varandra, så att säga (vilket dock inte hindrar att parallellkonkurrensidrotter också utförs i lagform, som exempelvis stafett).¹⁶³ Skillnaden mellan dessa två konkurrenslogikformer är i socialt avseende betydande. Det är exempelvis lättare att individanpassa parallellkonkurrensidrotter än motkonkurrensidrotter eftersom skilda kompetenser och fysiska förutsättningar är lättare att hantera i den förstnämnda konkurrensformen.¹⁶⁴

Med hälsologiken avses värden kopplade till hälsa i bredast möjliga mening, inklusive psykosocial hälsa (vänskap, känsla av meningsfullhet och att tillhöra ett socialt sammanhang etc). Inom hälsologiken betonas idrottens olika fysiska och psykiska positiva hälsoeffekter, individuellt men också på kollektiv nivå, som folkhälsa. Det som inryms i hälsologiken återfinns i hög grad i Engströms två huvudlogiker ”träning” och ”upplevelse”, där också hälsoaspekter betonas som viktiga och meningsbärande. Hälsologiken yttrar sig på olika sätt och återopas ofta när idrottens positiva värden ska lyftas fram, inte minst när stat och kommuners ekonomiska stöd ska legitimeras, att goda vanor grundläggs i unga år (vilket inte hindrar att barnidrotten, och en satsning på denna verksamhet, *samtidigt* kan vara ett utslag av konkurrenslogiken, ett exempel på hur dessa två logiker kan harmonisera). Det är också hälsologiken som i allt väsentligt synes motivera idrottsundervisningen inom utbildningsväsendet då denna antas lägga grunden för ett livslångt hälsosamt idrottande.

Den yttersta elitidrottens villkor (hög skaderisk, dopning med mera), liksom tidig selektion (med negativa verkningar för både de som väljs ut och de som väljs bort) är exempel på när konkurrens- och hälsologiken kommit på kollisionskurs. På många arbetsplatser, där personalen idrottar tillsammans på betald arbetstid, är det också uppenbart att det är hälsologiken som förväntas dominera praktiken. När – och om – kollegor med stort idrottskapital i lagbollidrotter börjar bänka kollegor har konkurrenslogiken tagit överhanden.

Idrotten bör alltså ses som ett fält med två konkurrerande logiker, där olika inflytelserika agenter (individer men också organisationer), beroende på position och kapitaltillgångar, agerar för att värna sina intressen. Hur och varför, och om det är konkurrenslogiken eller hälsologiken som dominerar deras agerande, och i vilken utsträckning logikerna harmoniserar eller (logik-)”krockar”, är en empirisk fråga. Och i studier av vardagligt idrottande, och individers förhållningssätt till eget och andras idrottande utifrån konkurrens- och hälsologikerna, bör forskaren göra ungefär som Engström gjorde, det vill säga, utgå från idrottande subjekts egna förståelser av varför de deltar och vad de upplever som meningsbäran-

162 Peterson 2008; Mats Trondman, *Ett idrottspolitiskt dilemma*, Stockholm 2011.

163 Dessa idrottsliga konkurrensformer har lanserats av filosofen Ingvar Johansson, ”Sanning och konkurrens”, *Sociologisk forskning*, nr 3 1990, s 49.

164 Vilket exempelvis förklarar att jag i maratonlöpning som 40-55 åring åtskilliga gånger tävlat mot världens främsta men inte för en sekund skulle drömma om att boxas mot världens främsta.

de, men också beakta den idrottsliga praktikens sociala, materiella inramning och villkor. Och den reduktionistiska fallgropen bör undvikas, det vill säga, överskatta inte logikernas kraft att prägla idrottsliga verksamheter och dess utövares sinnen.

Referenser

- Alsarve, Daniel, *I ständig strävan efter framgång? Föreningsdemokratins innehåll och villkor i Örebro Sportklubb 1908–89*, Örebro 2014.
- Appelgren, Staffan, ”Praktik & kultur”, nätpublikation, Göteborgs universitet: <http://www.gu.se/forskning/publikation?publicationId=71033>.
- Arnesson, Carolina, ”Måste jag tävla på idrotten i skolan?”, uppsats, grundnivå, 15 hp, Gymnastik- och idrottshögskolan, Stockholm 2011.
- Bonde, Hans, *Body, Sport and Society in Norden. Essays in Cultural History*, Aarhus 2005.
- Bourdieu, Pierre, *Distinction. A social Critique of the Judgement of Taste*, London/New York 1984.
- Bourdieu, Pierre, *The Logic of Practice*, Oxford 1990.
- Bourdieu, Pierre, ”Programme for a sociology of sport”, i Pierre Bourdieu, *In Other Words. Essays Towards a Reflexive Sociology*, Cambridge 1990.
- Bourdieu, Pierre, *Kultursociologiska texter*, Stockholm 1991.
- Bourdieu, Pierre, *Kultur och kritik. Anföranden av Pierre Bourdieu*, Göteborg 1992.
- Pierre Bourdieu, ”Idrottsutövning och idrottskonsumtion”, i Bourdieu, Pierre, *Kultur och kritik. Anföranden av Pierre Bourdieu*, Göteborg 1995.
- Bourdieu, Pierre, *Praktiskt förnuft. Bidrag till en handlingsteori*, Göteborg 1994.
- Bourdieu, Pierre, *Homo Academicus*, Stockholm 1996.
- Bourdieu, Pierre, *Science of Science and Reflexivity*, Chicago 2004.
- Bourdieu, Pierre, *Reproduktionen: bidrag till en teori om utbildningssystemet*, Lund 2008.
- Broady, Donald, *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*, Stockholm 1990.
- Einarsson, Torbjörn, *Medlemsorganisationen. Individ, organisationen och samhället*, Göteborg 2011.
- Engström, Lars-Magnus, *Fysisk aktivitet under ungdomsåren*, Stockholm 1975.
- Engström, Lars-Magnus, *Idrottsvanor i förändring*, Stockholm 1989.
- Engström, Lars-Magnus, *Idrott som social markör*, Stockholm 1999.
- Engström, Lars-Magnus, *Smak för idrott*, Stockholm 2010.
- Fornäs, Johan, *Kultur*, Stockholm 2012.
- Gudmundsson, Anders och Mårtensson, Johan, ”Idrott och hälsa – En faktor vid val av fysisk aktivitet?”, examensarbete Idrottsvetenskapliga programmet, Malmö högskola 2010.
- Gustavsson, Martin, Börjesson, Mikael & Edling, Marta (red.), *Konstens omvända ekonomi. Tillgångar inom utbildningar och fält 1938–2008*, Göteborg 2012.
- Hasselberg, Ylva, *Vetenskap som arbete. Normer och arbetsorganisation i den kommodifierade vetenskapen*, Uppsala 2012.
- Hedenborg, Susanna och Glaser, Joakim, *Unga i och om framtidens idrottsorganisering*, FoU-rapport 2013:2, Riksidrottsförbundet, Stockholm.
- Hertting, Krister, *Den sköra föreningen mellan tävling och medmänsklighet. Om ledarskap och lärprocesser i barnfotbollen*, Luleå 2007.
- Hjelm, Jonny, *Hundra år med Handels*, Stockholm 2006.
- Hjelm, Jonny, ”Den brutala tävlingsidrotten. Svensk idrottsforskning om gemenskap och konkurrens inom idrotten”, www.idrottsforum.org, 2010–12–15.
- Hjelm, Jonny, *Fackförening i storstad 1912–2012*, Stockholm 2012.
- Hjelm, Jonny, ”Idrott på lek och allvar”, www.idrottsforum.org, 2012–01–25.
- Hjelm, Jonny, ”Tävlandet inom idrotten”, i *Forum för idræt. Idrættens begivenheder og krydsfeltet mellem idrættshistorie og -sociologi*, nr 1 2012.
- Hjelm, Jonny, ”Statens stöd till idrotten 2012”, www.idrottsforum.org, 2013–09–16.
- Horgby, Björn, *Kampen och facket. Den socialdemokratiska hegemonins förändringar*, Umeå 2012.
- Huizinga, Johan, *Homo Ludens*, Stockholm 1945.
- Högskoleförordningen (1993:100), 6 kap. Utbildningen. Bilaga 2. 4. Examinationsbeskrivningar.
- Johansson, Ingvar, ”Sanning och konkurrens”, *Sociologisk forskning*, nr 3 1990.

- Johansson, Ingvar och Lynoe, Nils, *Medicine & Philosophy, A Twenty-First Century Introduction*. Frankfurt 2008.
- Kosik, Karel, *Det konkretas dialektik*, Göteborg 1979.
- Larsson, Bengt, *Ungdomarna och idrotten. Tonåringars idrottande i fyra skilda miljöer*, Stockholm 2008.
- Larsson, Håkan, Fagrell, Birgitta, Johansson, Susanna, Lundvall, Suzanne, Meckbach, Jane & Redelius, Karin, *Jämställda villkor i idrott och hälsa – med fokus på flickors och pojkers målluppfyllelse*, internrapport till Skolverket, Stockholm 2010.
- Lindfelt, Mikael, *Meningsbärande idrott: livsåskådningsrelevanta perspektiv och empiriska kontraster*, Nora 2006.
- Londos, Mikael, *Spelet på fältet. Relationen mellan ämnet idrott och hälsa i gymnasieskolan och idrott på fritid*, Malmö 2010.
- Lundvall, Suzanne, "Bilder av ämnet idrott och hälsa – en forskningsöversikt", i Håkan Larsson & Karin Redelius, *Mellan nytta och nöje*, Stockholm 2004.
- Myrdal, Janken, *Spelets regler i vetenskapens hantverk*", Stockholm 2009.
- Norberg, Johan R, *Statens stöd till idrotten: Uppföljning 2012*, Stockholm.
- Peterson, Tomas, *Föreningsfostran och tävlingsfostran*, SOU 2008:59.
- Redelius, Karin, *Ledarna och barnidrotten. Idrottsledarnas syn på idrott, barn och fostran*, Stockholm 2002.
- SCB. *Äldres levnadsförhållanden – Arbete, ekonomi, hälsa och sociala nätverk 1980-2003*, Levnadsförhållanden, rapport 112. Statistiska Centralbyrån, Stockholm 2006.
- Schelin, Bo, *Den ojämlika idrotten. Om idrottspreferens och val av idrott*, Lund 1985.
- Seefeldt, V, Malina R M & Clark, M A, "Factors Affecting Levels of Physical Activity in Adults", *Sports Medicine*, 3, 2002.
- Special Eurobarometer 412. Sport and Physical Activity*, Report 2014. Europeiska kommissionen.
- Van Tuyckom, Charlotte, Bracke, Piet & Scheerder, Jeroen, "Sports – idrott – esporte – deporte – sportovni. The problem of equivalence of meaning in comparative sports research", i *European Journal for Sport and Society*, 2011, 8 (1/2).
- Stamm, Hanspeter & Lamprecht, Markus, "Swiss sports participation in an international perspective", i *European Journal for Sport and Society*, 2011, 8 (1/2).
- Söderström, Tor, *Gymkulturens logik. Om samverkan mellan kropp, gym och samhälle*, Umeå 1999.
- Tammelin, Tuija, "A review of longitudinal studies on youth predictors of adulthood physical activity", *International Journal of Adolescence Medicine and Health*, 17 (1), 2005.
- Tangen, Jan Ove, *Samfunnets idrett. En sociologisk analyse av idrett som social system, dets evolusjon og funksjon fra arkaisk til moderne tid*, Oslo 1997.
- Trondman, Mats, *Ett idrottspolitiskt dilemma*, Stockholm 2011.
- Wacquant, Loïc J. D., *Body & Soul: Notebooks of an Apprentice Boxer*, New York 2004.
- Wall, Simon, "Killarna gör och tjejerna kan i alla fall försöka – en studie om lärande, betyg och bedömning i idrott och hälsa", uppsats, avancerad nivå, Gymnastik och idrottshögskolan, Stockholm 2010.
- Åkesson, Joakim, *Idrottens akademisering. Idrottsvetenskaplig kunskap inom forskning, utbildning och på arbetsmarknaden*, Malmö 2014.
- Åkesson, Joakim, *Idrottens akademisering: Kunskapsproduktion och kunskapsförmedling inom idrottsforskning och högre idrottsutbildning 1970-2007*, Örebro 2010.